

Mr IBRAHIM KARABEGOVIĆ

Konstituisanje reformističkog radničkog pokreta u Jugoslaviji koncem 1921. i početkom 1922. g.

I. Bečka internacionala i socijalistički pokret u Jugoslaviji

U toku postojanja i djelovanja Druge internacionale, a naročito uoči prvog svjetskog rata, u međunarodnom radničkom pokretu jača uticaj raznih revizionističkih i reformističkih struja. Istovremeno se odvija proces diferenciranja u nekoliko pravaca. Prvi svjetski rat i oktobarska revolucija još više su produbili ideološke razlike koje su ubrzo dovele do potpunog idejnog i organizacionog rascjepa. Iz ranijeg, relativno jedinstvenog socijalističkog pokreta u godinama neposredno poslije završetka rata, izdvajaju se i konstituišu tri osnovna pravca u međunarodnom radničkom pokretu — lijevi komunistički, desni socijaldemokratski i centristički. Dok su se komunistički orijentisane partije i grupe konstituisale na Prvom kongresu u Moskvi, početkom marta 1919. godine, u Komunističku ili Treću internacionalu, proces okupljanja i konstituisanja desnice i centra trajao je duže. Sve do maja 1923. godine, kada je u Hamburgu osnovana Socijalistička radnička internacionala, desno orijentisane socijaldemokratske partije bile su okupljene oko Druge internacionale, koja je obnovljena avgusta 1920. godine u Ženevi¹⁾. Na drugoj strani, socijalističke partije i grupe koje nisu pripadale ni jednoj od postojećih internacionala, tzv. partije centra, osnovale su na socijalističkoj konferenciji u Beču, održanoj od 22. do 27. februara 1921. godine, Internacionalnu radnu zajednicu socijalistič-

¹⁾ Internacionalni kongres u Ženevi održan je od 21. jula do 5. avgusta 1920. godine. Prisustvovalo je 120 delegata iz 17 zemalja. — Franz Osterroth — Dieter Schuster, *Schronik der deutschen Sozialdemokratie*, Hannover 1963, str. 248; Julius Braunthal, *Geschichte der Internationale*, Band 2, Verlag, J. H. W. Dietz Nache, GMBH Hannover 1963, str. 177—179.

kih partija poznatu pod nazivom Druga i po internacionala. Tako se do polovine 1923. godine međunarodni radnički pokret podijelio u tri zasebna organizaciona dijela.²⁾

Stvaranjem Treće internacionale i uspjesima revolucionarnog radničkog pokreta u Rusiji, Mađarskoj, Njemačkoj i drugim zemljama, ubrzan je i proces diferencijacije u samom socijaldemokratskom pokretu. Socijaldemokratske partije centrističkog smjera su i formalno raskinule veze sa Drugom internacionalom i odlučile da osnuju samostalnu međunarodnu organizaciju. Inicijativom Nezavisne radničke partije Velike Britanije, koju su podržale Nezavisna socijaldemokratska partija Njemačke i Socijaldemokratska partija Austrije, sazvana je u Bernu od 5. do 7. decembra 1920. godine pretkonferencija onih partija koje nisu pripadale ni jednoj internacionali. U pozivu Nezavisne radničke partije Engleske za saziv ove konferencije istaknuta je potreba zajedničkog dogovora navedenih partija o stvaranju »jedne zaista sveobuhvatne internacionale«, koja će poštovati slobodan razvitak u svakoj zemlji prema specifičnim ekonomskim i istorijskim uslovima. Pretkonferenciji su, pored navedenih, prisustvovali i predstavnici Socijalističke partije Francuske, Socijaldemokratske radničke partije Rusije i Njemačke socijaldemokratske radničke partije u Čehoslovačkoj Republici. Predstavnici ovih partija saglasili su se da sazovu internacionalnu socijalističku konferenciju u Beču 22. februara 1921. godine.³⁾

Priprema socijalističke konferencije u Beču povjerena je komisiji od pet članova, koja je sa svog sastanka u Insbruku, održanog od 8. do 10. januara 1921. godine, uputila poziv svim socijalističkim partijama koje su istupile iz Druge internacionale i koje su stajale na gledištima navedenim u proglasu Bernske pretkonferencije⁴⁾. Kako je ovaj proglas poslužio ne samo kao baza za učešće na internacionalnoj socijalističkoj konferenciji u Beču već i kao programska platforma buduće nove međunarodne socijalističke zajednice, upoznaćemo se sa nekim od njegovih bitnih stavova.

U prvom dijelu Proglasa konstatuje se da je najvažniji rezultat prvog svjetskog rata učvršćenje vladavine svjetskog imperijalizma, koji

²⁾ O obnavljanju Druge internacionale poslije rata i formiranju Kominterne vidi opširnije: Dr Vera Mujbegović, Komunistička partija Nemačke (1918—1923), Beograd 1968, str. 149—162; Priručnik za istoriju međunarodnog radničkog pokreta, »Rad«, Beograd, 1964, str. 541—589.

³⁾ Pretkonferenciji Socijaldemokratskih partija u Bernu prisustvovali su: Fridrih Adler, Otto Bauer, (Beč), Karl Čermak (Teplič Češka), Artur Krispin, Georg Ledebur, Rudolf Hilferding, Kurt Rozenfeld (Berlin), Pol For, Žan Longe (Pariz), Robert Grim, Paul Graber, Ernst Rajnhard (Bern), C. Šinvel (Glazgov), R. C. Valhid (Mančester) August Hugler (Bern) J. Martov, (Moskva), Francis Džonson (London). — Aufruf der Berner Vorkonferenz (An die sozialistischen Parteien aller Länder), Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921, str. 3, 8; Socijalist, Beograd, br. 1 i 11, od 24. decembra 1920. godine i 30 januara 1921. godine; Julius Braunthal, Geschichte der Internationale, Band 2. Str. 249.

⁴⁾ Julius Braunthal, navedena djeo, str. 562. U komisiju za pripreme izabrani su: F. Adler, R. Grim, G. Ledebur, J. Longe i R. C. Valhid. — Socijalist, br. 1 od 24. decembra 1920. god.

je uperen »protiv proleterske revolucije u Istočnoj i Srednjoj Evropi i protiv težnji za slobodom potčinjenih kolonijalnih naroda«. Nasuprot svjetskoj vladavini kapitala, u Proglasu se ističe da proletarijat mora imati »svoju sopstvenu svjetsku politiku«, čiji je zadatak da energično brani Sovjetsku Rusiju od napada imperijalističkih snaga, da se suprotstavi kontrarevolucionarnim intrigama francuskog imperijalizma u srednjoj Evropi, da oslobađa revolucionarne pokrete u istočnoj i srednjoj Evropi od okova koje im je nametnuo zapadnoevropski imperijalizam, da pomaže nacionalnosti i kolonijalne narode koji se bore za svoju slobodu protiv vladajućeg sistema kapitalizma« i da tako ujedini sve revolucionarne snage svijeta protiv vladavine imperijalizma«.⁵⁾ Drugi dio Proglasa polazi od konstatacije da ovaj zadatak proletarijat može ispuniti samo ujedinjen u jednu moćnu internacionalnu organizaciju. Za Drugu internacionalu se konstatuje da više ne postoji i da je organizacija koja se još obilježava kao Druga internacionala »samo skup onih partija koje čine **čisto reformističko i nacionalističko krilo** u internacionalnom radničkom pokretu«. Partije Druge internacionale se optužuju za napuštanje revolucionarne klasne borbe i za »reformistički ministerijalizam«.⁶⁾ Treća internacionala, ili kako se u Proglasu naziva — moskovska, okarakterisana je kao »skup komunističkih partija«. Zbog nastojanja da nametne kao šablon metode »koje su boljševici upotreбили u proleterskoj — seljačkoj revoluciji ruskoj, radničkim partijama svih drugih zemalja«, Trećoj internacionali se pripisuju diktatorske težnje. Proglas ocjenjuje Treću internacionalu kao nesposobnu »da udruži klasno-svesni proletarijat u svome krilu«, jer zanemaruje specifičnosti uslova klasne borbe u pojedinim zemljama⁷⁾. U trećem, posljednjem dijelu Proglasa ističe se da radnička klasa »ne može u doba, kada se bori kao politička manjina u okviru buržoaskog društva, ograničiti sredstva svoje akcije na dosadašnje metode čisto sindikalne i političko-parlamentarne borbe, niti pak preneti na druge zemlje šablonski metode radničkih i seoskih masa koje su u akutnim revolucionarnim borbama«. S tim u vezi se konstatuje da će proletarijat, kada osvoji političku vlast, primijeniti svuda diktatorska sredstva gdje buržoazija sabotira proletersku državnu vlast ili se bunji protiv nje.⁸⁾ Naglasivši da je diktatura, kao primjena svih sredstava državne sile od strane proletarijata, samo prelazna faza »u toku razvitka od kapitalističke klasne države ka socijalističkoj zajednici«, na kraju Proglasa se kaže da forme diktature zavise od datih ekonomskih, socijalnih i političkih odnosa u pojedinim zemljama, pa prema tome organi te diktature mogu biti »radnička, vojnička i seljačka veća, ili sindikati, ili veća po preduzećima, ili lokalna samoupravna tela (komune), ili druge klasne organizacije svojstvene pojedinim zemljama«.⁹⁾

⁵⁾ Socijalist br. 1. 24. decembra 1920. god. (Socijalističkim partijama sviju zemalja); Julius Braunthal, navedeno djelo, str. 562—566.

⁶⁾ Isto.

⁷⁾ Isto.

⁸⁾ Isto.

⁹⁾ Isto.

Da bi se zainteresovanim partijama i grupama omogućilo da ih na vrijeme prouče i stave primjedbe, početkom februara 1921. godine u beogradskom Socijalistu objavljeni su Provizorni statut i Rukovodna načela buduće internacionalne zajednice socijalističkih partija¹⁰⁾. Još koncem 1920. godine akcioni odbori socijalista — centralističke orijentacije u Beogradu i Sarajevu saglasili su se da njihova gledišta na »internacionalna pitanja i probleme koji se danas ističu pred proletarijat potpuno odgovaraju mislima iznesenim u proglasu Bernske pretkonferencije«. ¹¹⁾ U uvodniku beogradskog Socijalista od 5. februara 1921. godine, u kojem je izložen stav prema Drugoj i Trećoj internacionali, zaključuje se da cilj Bečke konferencije nije da se stvori nova internacionala, već samo jedna akciona zajednica koja će tek vremenom pre-rasti u pravu internacionalu.¹²⁾ To je, u stvari, bilo obrazloženje već formulisanog stava akcionih odbora u Beogradu i Sarajevu o predstojećoj socijalističkoj konferenciji u Beču.¹³⁾

Osim centrista iz Srbije i Bosne i Hercegovine, i vođstvo Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije donijelo je koncem 1920. godine načelnu odluku da stupi u kontakt s pripremnim odborom Bečke konferencije.¹⁴⁾ S obzirom na to da nije prethodno konsultovala vođstvo Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, s kojom je činila jedinstven parlamentarni klub, zaključak Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije predstavljao je iznenađenje za Oblasni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije u Zagrebu. Smatrajući da manifest kojim je sazvana Bečka konferencija pruža mogućnost za ujedinjenje svih socijalističkih partija i grupa, Oblasni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije predložio je Jugoslovenskoj socijaldemokratskoj stranci Slovenije sastanak glavnih odbora za 16. januar 1921. godine u Zagrebu, na kojem bi se, pored ostalog, zajednički raspravljalo o predstojećoj bečkoj konferenciji i međusobnim odnosima dviju stranaka¹⁵⁾.

¹⁰⁾ Socijalist, br. 13 i 14 od 2. i 3. februara 1921.

Koncem 1920. i početkom 1921. godine u Jugoslaviji su postojale ove socijaldemokratske partije i grupe: Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije (JSDS), koja je obuhvatala teritorij Slovenije Socijaldemokratska stranka Jugoslavije (SDSJ), koja je ujedinjavala desno orijentisane socijaliste iz Hrvatske i Slavonije, BiH (tzv. zvanaše) i Vojvodine. Objе navedene partije su bile desno orijentisane. U Srbiji i Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj postojali su u to vrijeme samo akcioni odbori socijalista centralističke orijentacije. Objе navedene reformističke orijentacije imale su svojih pristalica i u drugim krajevima Jugoslavije (Dalmacija, Makedonija, Crna Gora).

¹¹⁾ Konferencija naše grupe, Socijalist, br. 16. 5. februar 1921.

¹²⁾ Za Internacionalu, Socijalist, br. 16, 5. februar 1921.

¹³⁾ Našim organizacijama, Socijalist, br. 15, 4. februar 1921.

¹⁴⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/243; .

O reformističkim partijama i grupama u Jugoslaviji 1920. i početkom 1921. godine vidi opširnije: Ibrahim Karabegović, Rascjep u bosanskohercegovačkom radničkom pokretu 1919—1921, i posljedice rascjepa, Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine Posebno izdanje XIII, Sarajevo 1970; Tomo Milenković, Socijalreformistički pravac u radničkom pokretu jugoslovenskih zemalja (sredina 1917 — 2. avgust 1921). Poseban otisak iz »Istraživanja II«, Izdanje Instituta za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad 1973. god.

¹⁵⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/243 — Drugarskom Izvrševalnom odboru JSDS Ljubljana. Zagreb, 3. 1. 1921.

U ime Oblasnog odbora SDSJ u Zagrebu za učešće na socijalističkoj konferenciji u Beču posebno se zalagao Vilim Bukšeg, sekretar Oblasnog odbora i poslije Vitomira Koraća najistaknutija ličnost Stranke. Međutim, Glavni odbor SDSJ je na sjednici od 8. januara 1921. godine ovaj prijedlog Oblasnog odbora odbio.¹⁶⁾ Na sljedećoj zajedničkoj sjednici Glavnog i Oblasnog odbora SDSJ u Zagrebu Vitomir Korać je izjavio da on »nema principijelno ništa protiv ujedinjenja svih socijalista, ali zato moraju dozreti odnošaji«. ¹⁷⁾ Poslije ovakve izjave i zvanično je odbačen prijedlog da se sudjeluje na socijalističkoj konferenciji u Beču i istovremeno je donesen zaključak da se sa predstavnicima JSDS Slovenije razgovara samo o međusobnim odnosima.¹⁸⁾ Vitomir Korać se lično suprotstavio mišljenju Vilima Bukšega i zagrebačkog Oblasnog odbora SDSJ o potrebi sudjelovanja na Bečkoj konferenciji. Na sjednici od 15. januara zaključeno je da SDSJ ne učestvuje na konferenciji u Beču i da se ujedinjenje sa centristima ne forsira, kako se to ne bi protumačilo kao slabost Socijaldemokratske stranke Jugoslavije. Što se tiče odnosa sa JSDS Slovenije zaključeno je da se »sa delegatima slovenske drugarske stranke situacija rasčisti i da se na svaki način pokušava naći sporazum za zajedničko istupanje«¹⁹⁾. Odnosi između dviju stranaka naročito su se komplikovali istupom JSDS Slovenije iz Druge internacionale, dok je SDSJ i dalje zvanično ostala njen član²⁰⁾. Naredni sastanak Glavnog odbora SDSJ sa predstavnicima JSDS Slovenije održan je 16. januara 1921. godine u Zagrebu. Ovom sastanku su u ime SDSJ prisustvovali Vitomir Korać, Vilim Bukšeg, Sima Kotur, Špiro Gojšina Nedeljko Divac, a u ime JSDS Slovenije Etbin Kristan, Rudolf Golouh i Zvonimir Bernot. Na dnevnom redu ove zajedničke sjednice nalazila su se pitanja predstojeće socijalističke konferencije u Beču, međusobni odnosi dviju stranaka i saradnja na ujedinjenju socijalista u Jugoslaviji. Ova sjednica nije mogla uticati na promjenu odluke da predstavnici JSDS Slovenije učestvuju na Bečkoj konferenciji. Plašeći se izolacije koja im je prijetila od približavanja slovenačkih i srbijanskih socijalista, vodstvo SDSJ je predložilo formiranje zajedničke komisije čiji bi zadatak bio da izvrši pripreme za ujedinjenje ovih stranaka.²¹⁾

¹⁶⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/118. Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora SDSJ, koja je održana (14. januara 1921. godine. Na ovoj sjednici pročitani su i zapisnik sa sjednice Gl. odbora Stranke od 8. januara).

¹⁷⁾ Isto. Na istoj sjednici V. Korać se suprotstavio i akciji za ujedinjenje sa centristima. Posebno je izrazio nepovjerenje prema srbijanskim centristima.

¹⁸⁾ Isto.

¹⁹⁾ ARP, zbirka V. Korać/119. (Zapisnik sa sjednice Gl. i Obl. odbora Stranke od 15. 1. 1921). Sastanku su prisustvovali: Vitomir Korać, Vilim Bukšeg i Sima Kotur (Hrvatska i Slavonija), Špiro Gojšina (BiH), Nedeljko Divac (Srbija, Vojvodina), Etbin Kristan, Rudolf Golouh i Zvonimir Bernot (Slovenija). Dnevni red ove konferencije: 1. Bečka inter. konferencija i 2. Odnos sa slavenskom drugarskom strankom. — ARP, Zbirka V. Korać/120.

²⁰⁾ ARP, Zbirka V. Korać/120. Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora SDSJ sa predstavnicima JSDS Slovenije, održane 16. 1. 1921. godine u Zagrebu.

²¹⁾ ARP, Zbirka V. Korać/120. U komisiju su ušli: N. Divac, V. Bukšeg, V. Korać, jedan predstavnik SDSJ iz BiH, a Slovenci su svoje predstavnike imenovali naknadno.

Iako su izrazili načelno slaganje s platformom za sazivanje Bečke socijalističke konferencije, centristi iz Srbije i Bosne i Hercegovine su u beogradskom Socijalistu organizovali diskusiju o prijedlogu rezolucije »Rukovodna načela o metodima i organizaciji klasne borbe«, koju je izradio Fridrih Adler. U ovoj diskusiji učestvovali su istaknuti teoretičari centrističkog pravca Sava Muzikravić i Zdravko Todorović. Suštinu njihovih pogleda o savremenim problemima međunarodnog i jugoslovenskog radničkog pokreta, međutim, ne možemo u potpunosti shvatiti ako prethodno ne analiziramo, makar i u najopštijem vidu, prijedlog Adlerove rezolucije.

U deset odjeljaka na koliko je podijeljena, u rezoluciji se govori o buržoaskoj državi, snazi kapitalizma, demokratiji, formama i objektivnim uslovima klasne borbe, internacionalizmu i budućoj internacionalnoj organizaciji proletarijata. Za nas su od posebnog značaja oni njeni dijelovi u kojima se govori o demokratiji i formama klasne borbe.

Polazeći od konstatacije da buržoazija i u formama demokratije može vršiti diktatorsku vladavinu nad proletarijatom i da demokratija ne znači oslobođenje proletarijata, u rezoluciji se ističe da demokratija ipak, »predstavlja povoljan teren za borbu radi proleterskog oslobođenja«²²⁾ Pošto je ukazao na različitost formi klasne borbe u pojedinim zemljama, koje zavise od različitih ekonomskih, socijalnih, političkih i drugih odnosa, F. Adler zaključuje da »šarena raznolikost objektivnih uslova klasne borbe jeste glavni uzrok razlika u mišljenju i sporova u internacionalnom proletarijatu«²³⁾ U rezoluciji se proletarijatu dopušta mogućnost, istina samo u onim zemljama »u kojima buržoazija ne raspolaze potrebnim sredstvima sile«, da može i sredstvima demokratije osvojiti političku vlast²⁴⁾. Ali, ukoliko bi buržoazija pomoću njezine privredne moći pokušala da sabotira vršenje demokratske državne vlasti, koja je dospjela u ruke proletarijata, proletarijat će morati primijeniti diktatorska sredstva i proleterska diktatura će tada uzeti »formu diktatorske vladavine demokratske državne vlasti koju je radnička klasa osvojila«²⁵⁾. U situaciji, pak, gdje buržoazija pomoću sredstava sile teži da nasilno održi vlast i da »razbije demokratiju«, radnička klasa, kako se dalje ističe, moći će osvojiti vlast samo direktnom akcijom masa, štrajkovima masa, oružanim ustancima, odnosno »samo diktatorskim potčinjavanjem pobeđene buržoazije«. U tom slučaju temelji diktature proletarijata bi bila »radnička, vojnička i seljačka vijeća, sindikalne ili druge javne proleterske klasne organizacije«²⁶⁾

U dijelu rezolucije gdje se govori o internacionalnoj akciji proletarijata naglašeno je da se konačno oslobođenje proletarijata ne može postići u nacionalnim granicama i da ono može biti samo rezultat in-

²²⁾ Fridrih Adler, Methoden und Organisation des Klassenkampfes, Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis. 27. Februar 1921, str. 24—32; Socijalist, br. 13, 2. februar 1921. godine.

²³⁾ Rukovodna načela... Socijalist, br. 13. 2. 1921.

²⁴⁾ Isto.

²⁵⁾ Isto.

²⁶⁾ Isto.

ternacionalne akcije.²⁷⁾ Na kraju se kaže da proleterska internacionala mora voditi računa o raznolikosti objektivnih uslova za borbu u pojedinim zemljama, ne ograničavajući proletarijat na primjene samo demokratskih metoda, kao što to čini tzv. Druga internacionala, niti na šablonsku primjenu metoda Komunističke internacionale.²⁸⁾

Predložena rezolucija Fridriha Adlera sastavljena je pod velikim uticajem Ota Bauera i njegovog poznatog djela **Boljševizam ili Socijaldemokratija**, koje je objavljeno 1920. godine.²⁹⁾ Zajedno sa Fridrihom Adlerom, Oto Bauer je u jesen 1918. godine, potisnuvši desno orijentisane socijaliste na čelu sa Karlom Rennerom, došao na čelo austrijske socijaldemokratije. Iako su obojica smatrani revolucionarima (prvi zbog atentata na Štirka, a drugi je bio u ruskom zarobljeništvu), oni su u to vrijeme socijalističku revoluciju odobravali samo u drugim zemljama, dok su kod svoje kuće, u duhu centrističke taktike, čekali povoljniju priliku.³⁰⁾ Uz predstavnike njemačkih centrista i britanskih laburista, ova dva istaknuta predstavnika austromarksizma³¹⁾ imali su odlučujući uticaj u formulisanju programskih dokumenata buduće internacionalne socijalističke zajednice.

U djelu **Boljševizam ili socijaldemokratija** Bauer je, na osnovu analize razvoja ruskog društva, pokušao da objasni specifičnost ruske revolucije i diktature proletarijata. Ne negirajući nastajanje socijalističkog društva u Sovjetskoj Rusiji, on istovremeno zastupa stanovište Kauckog o demokratiji kao vlasti većine na temelju jednakog i slobodnog prava glasa. Pošto ogromnu većinu ruskog društva čini seljaštvo, Oto Bauer zaključuje da pravac razvoja mora dovesti do prevlasti seljaka i do zamjene diktature proletarijata (kao diktature manjine) demokratijom.³²⁾ Ako uporedimo rezoluciju Fridriha Adlera sa odgovarajućim poglavljem iz knjige **Boljševizam ili socijaldemokratija**, vidjećemo da su dijelovi u kojima se raspravlja o različitim putevima osvojenja vlasti i o formama diktature proletarijata uglavnom preuzeti od Ota Bauera.³³⁾

²⁷⁾ Isto.

²⁸⁾ F. Adler, Rukovodna načela o metodima i organizaciji klasne borbe, Socijalist, br. 13, 2. februara 1921. godine.

²⁹⁾ Otto Bauer, Bolschewismus oder Sozialdemokratie? Wien 1922. Naslov ovog djela Sava Muzikrović je 1922. godine preveo kao Boljševizam ili Socijalizam.

³⁰⁾ Dr Toma Milenković, Pregled razvitka socijaldemokratskog pokreta u Evropi za vreme prvog svetskog rata, Istorija XX veka — Zbornik XII, Beograd 1972, str. 227.

³¹⁾ Stavovi austromarksista i njemačke socijaldemokratije u mnogim pitanjima bili su identični.

»Neokantovska revizija marksizma dobila je kod M. Adlera svoj najjači izraz. Svi zajedno opet u odnosu prema problemu revolucije, diktature proletarijata i prema boljševizmu uglavnom idu linijom njemačke socijaldemokratije, naročito njenog centra! Predrag Vranicki, Historija marksizma, Naprijed, Zagreb 1961, str. 218.

³²⁾ Predrag Vranicki, Navedeni rod, str. 239—240.

³³⁾ Radi uporedjenja dovoljno je navesti sljedeće izvode iz navedenog djela. U poglavlju Diktatura i demokratija outar, pored ostalog, piše: »Svakako i kada proletarijat osvoji političku vlast sredstvima demokratije, buržoazija će se protiviti njegovoj vladavini. Ona će ustati protiv demokratske države, odbijaće poslušnost njenim zakonima, sabotiraće njenu upravu, čim demokratija bude postala proleterskom demokratijom. I demokratski parlament će se morati

U ime srbijanskih i bosanskohercegovačkih reformista centrističkog pravca primjedbe na rezoluciju Fridriha Adlera dali su Sava Muzikravić i Zdravko Todorović.

U kritičkim napomenama na prijedlog rezolucije Fridriha Adlera Sava Muzikravić se potpuno saglasio s onim njenim dijelom u kojem se govori o državi i demokratiji, ali je izrazio neslaganje s poglavljem koje se odnosi na forme klasne borbe i proleterske vlasti.³⁴⁾ Sava Muzikravić je iz tog dijela rezolucije naveo citat koji po njegovom mišljenju daje mogućnost za različita tumačenja. On glasi: »Klasna borba proletarijata za vlast u državi, i **sama ta vlast**, moraju uzeti drukčije forme u zemljama s poljoprivrednim velikim preduzećima **nego u zemljama s pretežno seoskim malim gazdinstvom**; drukčije forme u zemljama u kojima se sam **seoski svet revolucionisao u borbi protiv feudalnih ili polufeudalnih formi eksploatacije, nego u zemljama u kojima mnogobrojna klasa konzervativnih seljaka koje rukovodi interes privatne svojine**, čini najjači stub kapitalističke vlasti...«³⁵⁾ (Podvukao S. M.). Smatrajući da je navedeni citat napisan pod velikim uticajem oktobarske revolucije, Sava Muzikravić ističe da ruska revolucija »nije i ne može da bude **socijalistička**, već jedino **buržoasko-demokratska**«. ³⁶⁾ Ovo svoje mišljenje on je obrazložio zaostalošću kapitalističke privrede, ogromnim brojem seljaka, koji su prije revolucije bili u uslovima feudalnog ropstva, naglasivši da je ruski seljak bio revolucionaran samo do momenta zadobijanja spahijske zemlje u privatnu svojinu. Dokazujući da u socijalističkoj revoluciji jedino proletarijat može biti revolucionarna klasa, a da je seljak u njoj konzervativan i reakcionaran, on zaključuje da nema i ne može biti **revolucionarnih seljaka kao klase** u jednoj **socijalističkoj revoluciji**³⁷⁾. Sava Muzikravić se suprotstavio mišljenju da se uopšte raspravlja o mogućnosti socijalističke revolucije u zemljama sa »**pretežno seoskim malim gazdinstvom**«. Istakavši da se socijalizam

latiti diktatorskih sredstava sile, imaće da slomi sabotazu, pa možda i terorističkim sredstvima, čim ovaj parlament bude postao sredstvo vladavine radničke klase. I to se može nazvati diktaturom proletarijata; ali je to sasvim drukčija diktatura nego diktatura boljševizma. To nije diktatura protiv demokratije već diktatura demokratije«. Otto Baurer, Boljševizam ili Socijalizam? (Prevod Save Muzikravića), Beograd 1922, str. 164.

Na str. 165—166 se nastavlja: »Ako demokratski aparat ne može više da funkcioniše, onda mora ili buržoazija ili proletarijat da uspostavi svoju klasnu vladavinu sredstvima sile. U ovome slučaju diktatura proletarijata postaje jedino sredstvo da se spreči brutalna, kontrarevolucionarna diktatura buržoazije. U ovome slučaju će diktatura proletarijata morati da uzme druge forme nego tamo gde je proletarijat već osvojio zakonodavna tela demokratije. Ovdje diktatura proletarijata ne može da uzme oblik diktature demokratije, već sama oblik diktature proleterskih klasnih organizacija. **Ove klasne organizacije** mogu biti radnička većina, kao u Rusiji, mogu biti mesna samoupravna tela koja je proletarijat već osvojio, kao u Parizu 1871, ali mogu biti i sindikati...«.

³⁴⁾ Sava Muzikravić, Povodom internacionalne konferencije u Beču. Nekolike kritičke napomene predlogu rezolucije F. Adlera... Socijalist, br. 21. 11. 2. 1921. g.

³⁵⁾ Glas Slobode, br. 21/1921.

³⁶⁾ Sava Muzikravić, Napomene o predlogu rezolucije Fridriha Adlera, Socijalist, br. 21/1921.

³⁷⁾ Sava Muzikravić, Kritičke napomene —, Socijalist, br. 21/1921.

može ostvariti »samo tamo i samo tada gde je i kad je **krupna industrija pretežni način proizvodnje**«, za suprotna mišljenja autor kaže da su u osnovi protivna marksističkom učenju.³⁸⁾ Druge primjedbe Save Muzikravića odnose se na dio rezolucije F. Adlera u kojoj se govori o formama diktature proletarijata. Po njegovom mišljenju, prijedlog rezolucije »čini nepotrebne koncesije i oportunizmu s desna i oportunizmu s leva«.³⁹⁾ Oportunizmu s desna čini se koncesija u onom dijelu koji dopušta proletarijatu mogućnost da osvoji političku vlast sredstvima demokratije, što autor naziva iluzijom, jer buržoazija uvijek raspolaže, pored vojničke, i sredstvima ekonomske sile pomoću koje može spriječiti takve pokušaje proletarijata. Kao ustupke »oportunizmu s leva« autor smatra onaj dio rezolucije u kojem se kaže da forme proletherske vlasti mogu poprimiti oblike diktature radničkih, seljačkih i vojničkih vijeća⁴⁰⁾. I ovdje se, po mišljenju Save Muzikravića, uzima »jedan specijalan oblik vlasti u jednoj **nesocijalističkoj revoluciji**« kao **moгуći uzor jednoj socijalističkoj revoluciji**«. ⁴¹⁾ Radnička, seljačka i vojnička vijeća, tvrdi autor, mogla su biti organi buržoasko-demokratske revolucije samo u Rusiji, a da su klasične i prave forme proletherske klasne borbe sindikalne i partijske organizacije⁴²⁾. Kao potvrdu ovog svog mišljenja, koje je najbliže ranije iznesenom mišljenju O. Bauera, Sava Muzikravić je naveo citat iz Lenjinovog djela **Radikalizam dječja bolest komunizma**, u kojem je Lenjin za sindikalne saveze rekao da su »pripremna škola za ostvarenje proletherske diktature«⁴³⁾.

U diskusiji je uzeo učešća i Zdravko Todorović člankom *Revolucija i socijalizam*.⁴⁴⁾ U ovom članku, koji je, u stvari, odgovor Savi Muzikraviću, govori se o odnosu političke revolucije proletarijata i ekonomskih uslova ostvarenja socijalizma⁴⁵⁾. U okviru polemike između Zdravka Todorovića i Save Muzikravića objavljeno je u *Socijalistu* više članaka u drugoj polovini februara 1921. godine.⁴⁶⁾ Pored primjedbi na prijedlog rezolucije za Bečku konferenciju, iz ovih članaka se vidi postojanje različitih shvatanja među centristima o uslovima za revoluciju, njenom internacionalnom i nacionalnom karakteru, mogućnostima pobjede socijalističke revolucije u nacionalnim i internacionalnim okvirima

³⁸⁾ Sava Muzikravić, isto.

³⁹⁾ Sava Muzikravić, Kritičke napomene — koncesija oportunizma s desna i oportunizma s leva. *Socijalist*, br. 22, 12. februara 1921.

⁴⁰⁾ Isto.

⁴¹⁾ Sava Muzikravić, Kritičke napomene — koncesija oportunizma s desna i oportunizma s leva. *Socijalist*, br. 22, 12. februara 1921.

⁴²⁾ Isto.

⁴³⁾ Isto.

⁴⁴⁾ Zdravko Todorović, *Revolucija i socijalizam*, *Socijalist*, br. 23, 13. februara 1921.

⁴⁵⁾ Radi se o odgovoru na članak S. Muzikravića, *Napomene o predlogu rezolucije Fridriha Adlera — Forme klasne borbe i proletherske vlasti*, *Socijalist*, br. 21, 11. februara 1921. godine

⁴⁶⁾ U okviru polemike između Save Muzikravića i Zdravka Todorovića objavljeni su sljedeći članci: Zdravko Todorović, *Revolucija i socijalizam*, *Socijalist*, br. 23 i 35 od 13. i 27. februara 1921.; Sava Muzikravić, *Socijalistička revolucija i ekonomski zaostale zemlje*, *Socijalist*, br. 31, 32, 33 od 23., 24. i 25. februara 1921. godine.

itd. Dok je Zdravko Todorović dokazivao i tvrdio da je proleterska revolucija kao socijalistička »mogućna samo u internacionalnom okviru«, i kao trijumf pobjede proletarijata »bar u kapitalistički najrazvijenijim i kulturno najvažnijim zemljama⁴⁷⁾, Sava Muzikravić je tvrdio da je socijalistička revolucije moguća i ostvarljiva u svojim krajnjim rezultatima i u nacionalnim granicama⁴⁸⁾.

Internationalnoj socijalističkoj konferenciji u Beču prisustvovao je 71 delegat iz trinaest zemalja koji su zastupali dvadeset socijalističkih partija. Među njima su bili i predstavnici socijalističkih partija i grupa iz Jugoslavije.⁴⁹⁾ U ime jugoslovenskih delegata u generalnoj debati o referatu Fridriha Adlera učestvovao je Živko Topalović. Izloživši prvi put na jednom međunarodnom skupu stavove centrističke struje iz Jugoslavije, on se opširno osvrnuo na diskusiju Aleksandra Šrajdera, predstavnika ruskih lijevih socijalista revolucionara⁵⁰⁾, koji je izjavio da je cio svijet sazreo za uspostavljanje novog društvenog poretka — socijalizma, a da su za njegovo oživotvorenje nužne forme sovjetske vlasti. U početku svog izlaganja Živko Topalović je istakao da je u nedovoljno razvijenim zemljama boljševička taktika neprimjenljiva. Potpuno je nekorisno, po njegovom mišljenju, donositi program za izgradnju socijalizma ako nisu dovoljno sazreli socijalni i ekonomski preduslovi za zamjenu kapitalističke društvenom, socijalističkom privredom. Ako je proletarijat kao klasa nedovoljno razvijen, nedovoljno brojan i moćan, sa nedovoljno moralne i orgonizacione snage, što su sve neophodni preduslovi za uvođenje nove socijalističke privrede, beskorisno je unositi u program nove socijalističke internacionalne zajednice iskustva i forme sovjetske vlasti⁵¹⁾. Dalje, on smatra da socijalističko

⁴⁷⁾ Zdravko Todorović, Revolucija i socijalizam, Socijalist, br. 23/1921.

⁴⁸⁾ Socijalistička revolucija i ekonomski zaostale zemlje. Socijalist, br. 31 i 33 od 23. i 25. februara 1921. godine.

⁴⁹⁾ Socijalističkoj konferenciji u Beču prisustvovali su predstavnici socijalističke partije Njemačke (R. Hilferding, A. Krispieg i G. Ledebur), Nezavisne laburističke partije (E. Šinvel i R. C. Volhid), Socijalističke partije Francuske (Žan Longe, Aleksandar Brake, Pol For i Pier Renodel), Austrijske socijaldemokratije (F. Adler, O. Baurer, K. Sajc, T. Šlezinger) Socijaldemokratske radničke partije Rusije — menjševici (J. Mortov, R. Abramović, D. Dalin), Ljevih socijalrevolucionara (A. Šrajder i E. Lundberg), Njemačke socijaldemokratije u Čehoslovačkoj), L. Čeh i K. Čermak), Švajcarske socijaldemokratije R. Grim, P. Graber i E. Nobs), Mađarske socijaldemokratije (V. Bern, S. Kunfi, A. Garbai i Z. Ronai), Socijalističke partije Rumunije (S. Vojnea), Federacije socijalističkih partija Bukovine (G. Grigorović i J. Pistiner), Letonske socijaldemokratije radničke partije (P. Kalnin) Litvanije (M. Januškijević) i Poale Cion (B. Loker, S. Rubašov i J. Sokal). Iz Jugoslavije su prisustvovali: Z. Bernot, E. Kristan (JSDS), V. Bornemisa (SRP Hrvatske i Slovenije — centristi) Ž. Topalović, D. Lapčević, D. Đurić i J. Jakšić (centristi iz Srbije i BiH). Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921, str. 133; J. Braunthal, navedeno djelo, Band 2, str. 252--253. Socijalist, br. 42, 8. mart 1921. g.

⁵⁰⁾ Na konferenciji u Beču prisustvovali su sljedeći predstavnici iz Rusije: Eva Brondo, David Dalin, Julius Martov i Rafael Abramović (Berlin) u ime SDRP (menjševici), a u ime lijevih socijalista revolucionara: Helena Gigaberidže (Rim), Eugen Lundberg (Berlin) i Aleksander Šrajder (Rim). — Socijalist br. 42, 8. marta 1921. Braunthal ne pominje među učesnicima H. Gigaberidže.

⁵¹⁾ Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februar 1921, str. 44 (diskusija Živka Topalovića).

društvo ne može biti produkt samovolje, »već produkt stvarnog socijalnog razvitka kroz koji će se proletarijat osposobiti da postane vladajućom klasom u društvu.«⁵²⁾ Osvrnuvši se na pomenutu rezoluciju Fridriha Adlera, posebno na pojam »radni narod«, Topalović je istakao da se u razvijenim kapitalističkim zemljama, naročito u Njemačkoj, pod ovim pojmom podrazumijeva isključivo radnička klasa — proletarijat. Taj pojam je, kako autor dalje nastavlja, kompromitovan na istoku (durch das »Licht aus dem Osten«), pa se pod njim podrazumijevaju svi oni koji rade. Živko Topalović je zahtijevao da se u rezoluciji umjesto pojma »radni narod« stavi »proletarijat kao društvena klasa«, jer je to veoma značajno za socijaliste nedovoljno razvijenih zemalja.⁵³⁾ »Radni narod« neće doći do vlasti »već klasnosvjesni i organizovani proletarijat«, na osnovu njegove ekonomske i brojne premoći. Izjasnivši se protiv obespravljenja građanske klase i srednjih društvenih slojeva, on se založio za jednu »životno sposobnu internacionalu«, koja će »nasuprot reformističkoj kaljuži i azijskom terorizmu«, oživjeti duh marksizma. Živko Topalović je na kraju svog izlaganja istakao pitanje balkanske federacije kao problem od velikog značaja za socijaliste balkanskih zemalja⁵⁴⁾.

Bečka konferencija je usvojila nekoliko rezolucija i Statut Internacionalne radne zajednice socijalističkih partija.⁵⁵⁾

Prijedlog rezolucije Fridriha Adlera, Rukovodna načela o metodima i organizaciji klasne borbe, usvojen je na Bečkoj konferenciji bez ikakvih izmjena, iako su, kako smo vidjeli, teoretičari srbijanskih socijalista imali krupnijih primjedbi. Na kraju je izabran Izvršni odbor Internacionalne radne zajednice socijalističkih partija u koji je, pored ostalih, kao predstavnik jugoslovenskih socijalista izabran Etbin Kristan.⁵⁶⁾

Glavni zadatak Radne zajednice koja se konstitusala u Beču bio je okupljanje u jednu organizaciju onih partija, koje su, kao što je izjavio Fridrih Adler, bile jednako udaljene od reformizma Druge internacionale, kao i od šablona Treće.⁵⁷⁾ U tome se, kao što će kasniji događaji pokazati, samo djelomično uspjelo. Socijalistička konferencija

⁵²⁾ Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien vom 22. bis 27. Februara 1921 — diskusija Ž. Topalovića, str. 44.

⁵³⁾ Isto, str. 44, 45.

⁵⁴⁾ Isto, str. 46, 47.

⁵⁵⁾ Primljene su rezolucije: Metodi i organizacija klasne borbe, Socijalist, br. 42, 8. marta 1921; Protiv kontrorevolucije i imperijalizma, Socijalist br. 39, 4. marta 1921. godine; Statut i Pravilnik I. R. Z. socijalističkih partija, Socijalist, br. 43, 9. marta 1921; Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien .. str. 109—113, 113—124.

⁵⁶⁾ Izvršni odbor I. R. Z. socijalističkih partija: Krispin i Ledebur (Nezavisna SDP Njemačke); E. Šinvel i Valhid (Engleska); Longe, Broke (Francuska); F. Adler (Austrija); Martov Srajder (Rusija); Paul Graber, Grim (Švajcarska); E. Kristan (Jugoslavija); Vilcin (Letonska); Januškević (Litva); Loker (Poland); Pistiner (Rumunija); K. Čermak (Čehoslovačka); S. Kunfi (Mađarska). U bira od pet članova izabrani su: F. Adler, Grim, Ledebur, Lange i Valhid. Za sekretara je izabran F. Adler. — Socijalist, br. 47, 13 marta 1921.

⁵⁷⁾ Julius Braunthal, Geschichte der Internationale, Band 2, str. 254.

u Beču dala je odgovore, naravno sa stanovišta centrističke struje, na mnoga teorijska pitanja savremenog međunarodnog radničkog pokreta. Među njima se posebno ističu pitanja demokratije, diktature proletarijata i metoda i organizacije klasne borbe. Izjasnivši se protiv reformizma Druge internacionale i protiv revolucije »po svaku cijenu«, Bečka socijalistička konferencija je udarila temelj centrističkoj, odnosno reformističkoj orijentaciji u međunarodnom radničkom pokretu između dva rata.

II — Ujedinjenje bosanskohercegovačkih i srbijanskih centrista — stvaranje Socijalističke radničke partije Jugoslavije

Poslije objavljivanja Manifesta opozicije KPJ, a prije konačnog isključenja bosanskohercegovačkih centrista iz redova Komunističke partije Jugoslavije,⁵⁸⁾ održana je 19. decembra 1920. godine konferencija potpisnika Manifesta iz Srbije. Na konferenciji je izabran privremeni Akcioni odbor koji je imao zadatak da radi na okupljanju svih centrista i pokrene list.⁵⁹⁾ Ubrzo poslije ove konferencije, 26. decembra iste godine, konstituisana je beogradska socijalistička organizacija u koju su ušli uglavnom oni članovi KPJ koji su poslije Vukovarskog kongresa isključeni iz njenih redova.⁶⁰⁾

U prvom broju Socijalista, u uvodnom članku koji je nosio naslov Za obnovu socijalizma, centristi su kao glavni uzrok rascjepa u KPJ naveli odluke Drugog kongresa Komunističke internacionale i njegove uslove. Optuživši Moskvu, odnosno Boljševičku partiju za rascjep u međunarodnom radničkom pokretu, u pomenutom se članku pozivaju istomišljenici da prekinu sve veze sa Centralnim partijskim vijećem KPJ i »odvoje u zasebnu političku cjelinu.«⁶¹⁾

Paralelno sa srbijanskim, okupljali su se i bosanskohercegovački centristi, nastojeći da svojoj grupi koja se uglavnom ograničavala na Sarajevo, daju organizacioni oblik. U prvoj polovini februara 1921. go-

⁵⁸⁾ O tome vidi opširnije: Ibrahim Karabegović, Rascjep u bosanskohercegovačkom radničkom pokretu 1919—1921. god. . . , str. 137—142.

⁵⁹⁾ U Privremeni akcioni odbor su izabrani: Blagoje Bračinac, Vlada Ostojić, Dimitrije Đorđević, Dušan Pešić, Dušan Stojiljković, Živko Topalović, Karlo Varga, Miloš Timotić, Milišav Radovanović, Milorad Belić, Njegoslav Ilić, Nedelko Košanin, Pera Nikolić, Sofija Levi i Tasa Milojević, Socijalist, Beograd, br. 1 od 24. 12. 1920.

Privremeni akcioni odbor konstituisao se ovako: Živko Topalović, (sekretar), Miloš Timotić, Tasa Milojević, Vlada Ostojić, Dušan Stojiljković i Dimitrije Đorđević. Socijalist, br. 4, 5. januara 1921.

⁶⁰⁾ Beogradska socijalistička organizacija konstituisala se ovako: Aleksa Majdanac (predsjednik), Aleksandar Nikolić (sekretar), Milan Ilić, Lazar Đorđević, Panta Blagojević, Milaš Nikolić i Petar Ljujić, Socijalist, br. 2, 29. decembra 1920. Spisak 187 potpisnika Manifesta opozicije nalazi se u Socijalistu br. 6/1921. god.

⁶¹⁾ Socijalist, br. 1, 24. 12. 1920. godine.

dine i u Sarajevu je osnovan Akcioni odbor, čiji je zadatak bio da izvrši pripreme za osnivanje mjesnih organizacija socijalista-centrista u Sarajevu i drugim mjestima u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine.⁶²⁾

Prva akcija sarajevskog Akcionog odbora poslije izlaska Obznane bio je pokušaj organizovanja radničkog zbora u Sarajevu koncem februara 1921. godine⁶³⁾. Cilj ovog radničkog zbora, kako se i iz predviđenog dnevnog reda vidi, bio je da protestuje protiv zabrane rada sindikalnih organizacija i iznese zahtjeve da policijske vlasti predaju radničke domove, arhivu i drugu radničku imovinu »članovima sindikata i njihovim redovno izabranim upravama«. U namjeri da ometu eventualnu predaju radničkih domova i radničke imovine socijalistima, komunisti i pristalice JSDS (Zvono) su izazvali nered i tako dali povod izaslaniku vlasti da zbor zabrani.⁶⁴⁾ S obzirom na to da još nisu imali svoj list, bosanskohercegovački socijalisti-centristi su rezoluciju, koja je bila pripremljena za zbor, štampali u obliku letka i radništvu Bosne i Hercegovine prvi put nakon izlaska Manifesta opozicije javno objasnili uzroke rascjepa u jugoslovenskom radničkom pokretu. U ovoj rezoluciji su kao glavni razlog razmimoilaženja na Vukovarskom kongresu navedena različita shvatanja taktike, strategije, formi revolucije i potrebnih preduslova za revoluciju u Jugoslaviji. Nasuprot tvrdjenjima komunista da je jugoslovenska radnička klasa dovoljno jaka »da vodi politiku neposredne revolucije, neposrednog osvajanja vlasti«, centristi su smatrali da je radnička klasa za takav zadatak još suviše slaba. Osim toga, po njihovom mišljenju u Jugoslaviji u to vrijeme nisu postojali niti »svi nužni preduslovi, a naročito ekonomski, što čini osnovicu Marksove nauke.«⁶⁵⁾

Srbijanski i bosanskohercegovački centristi su ubrzano radili na svom okupljanju i organizacionom oformljenju, pored ostalog, i zbog toga da bi stekli pravo učešća na predstojećoj internacionalnoj socijalističkoj konferenciji u Beču, koja je zakazana za 22. februar 1921. godine. U vezi s tim, u Beogradu je 2. februara održana zajednička konferencija akcionih odbora iz Beograda i Sarajeva koja je trebalo da se izjasni o prijedlozima rezolucija za Bečku socijalističku konferenciju i donese odluku o učešću na toj konferenciji. Stavivši nekoliko primjedbi na rezoluciju Fridriha Adlera o Metodama i organizaciji klasne

⁶²⁾ U Sarajevski akcioni odbor izabrani su: Savo Kapor, Dušan Glumac, Ivan Unger, Dragutin Bučar, dr Pavle Mitrović, Panta Krekić, Rudolf Fatner, Sreten Jakšić, Franjo Raušer, Mirko Obradović, Anton Veroneze, Đuro Kralj, Bogdan Krstić, Stjepan Dušak i Živorad Glasović. Za sekretara Akcionog odbora izabran je Sreten Jakšić. Socijalist, br. 25, 16. februara 1921.

⁶³⁾ ABIH, ZV. Pov. br. 177/21. (Sastanak Akcionog odbora u Sarajevu 24. februara 1921 — priprema skupštine za 27. februara, daje se spisak članovima potpisnika); ZV Pov. br. 177/21 od 28. februara — izvještaj policijske direkcije o skupštini. Socijalist, br. 23, 24. februara 1921. Dnevni red Zbora bio je: 1. Za pravo udruživanje radničke klase, a referenti su bili: Stjepan Jakšić i Mirko Obradović.

⁶⁴⁾ Socijalist, br. 38, 3. marta 1921. godine (Razbijači radničkih zborova na djelu.); Socijalist, br. 36, 1. marta 1921. (Komunisti i zvonaši pomažu reakciji) U razbijanju zboro komunista je predvodio Đuro Đaković i Miloš Trebinjac.

⁶⁵⁾ ABIH, ZV Prez. br. 2644/1921 — Radnicima i radnicama Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 1. marta 1921.

borbe, predložene rezolucije su načelno usvojene i donesena je odluka da se učestvuje na ovoj konferenciji. U isto vrijeme donesena je odluka o proširenju beogradskog akcionog odbora sa nekoliko poznatih socijalista iz Beograda i Sarajeva.⁶⁶⁾

Delegati socijalističkih partija i grupa iz Jugoslavije koji su pristupili Bečkoj konferenciji činili su jedinstvenu jugoslovensku delegaciju na čelu sa Etbinom Kristanom kao predsjednikom. Delegacija je predsjedništvu konferencije dala sljedeću izjavu: »Na osnovici rezolucije konferencije s kojom se socijalistički proletarijat sviju zemalja poziva da, na platformi rezolucije ove konferencije, vaspostavi svoje jedinstvo u svakoj pojedinoj zemlji, jugoslovenska delegacija je jednoglasno zaključila: U ime socijalističkih partija Hrvatske i Slavonije, Slovenačke, Bosne i Hercegovine i Srbije, na ovoj konferenciji preduzimamo obavezu da ćemo kod naših partija raditi za ujedinjenje sviju socijalističkih partija u Jugoslaviji i da ćemo odmah preduzeti za ovo potrebne korake.«⁶⁷⁾

Sedmog marta 1921. godine u Sarajevu je održano konferencija bosanskohercegovačkih socijalisto-centrista na kojoj se raspravljalo o stanju u radničkom pokretu Jugoslavije, posebno u BiH, o internacionalnoj socijalističkoj konferenciji u Beču, i o namjeri Akcionog odbora u Beogradu da sozove zemaljsku konferenciju socijalista. Pred oko 200 prisutnih obnovljena je i mjesno organizacija socijalista u Sarajevu i izabran mjesni odbor.⁶⁸⁾ U skladu sa ovom izjavom sazvana je već početkom marta 1921. godine socijalističko konferencija u Beogradu. U pozivu za ovu konferenciju istaknuto je da pravo učešća imaju organizacije i grupe koje se u načelu slažu sa dotadašnjim radom akcionih odbora u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu i so odlukama međunarodne seocijalističke konferencije u Beču.⁶⁹⁾

Zemaljska socijalistička konferencija u Beogradu sazvana je u vanredno teškom i kritičnom trenutku zo radnički pokret Jugoslavije. Organizaciona i idejna pocijepanost, socijalna i nacionalna šarolikost, razočaranost i demoralizacija radničke klase i izrazit antagonizam između komunista i reformista — osnovne su karakteristike jugoslovenskog radničkog pokreto prvih godina nakon izlaska Obznane i Zakona o zaštiti države. Dodamo li ovome težak položaj radničke klase i na-

⁶⁶⁾) Socijalist, br. 18, 8. februara 1921. (Na delu stvaranja Partije i Internacionale. Za delegate na Bečkoj konferenciji izabrani su: Dragiša Lapčević, Nedeljko Košanin, Živko Topalović, Dragiša Đurić i Jovo Jakšić. Zbog bolesti Nedeljko Košanin nije prisustvovao konferenciji u Beču. Akcioni odbor je proširen sa Dragišom Đurićem, Vojom Pekovićem, Risantijem Jovanovićem, Savom Muzi kravićem, Jovom Jakšićem i Dragišom Lapčevićem.

⁶⁷⁾ Protokoll der Internationalen Sozialistischen Konferenz in Wien..., Erklärung der jugoslawischen Delegation, str. 118; Socijalist, br. 50, 17. marta 1921. (Za socijalističko jedinstvo u Jugoslaviji). Ovu izjavu su potpisali E. Kristan i V. Bornemisa.

⁶⁸⁾ Socijalist br. 43, 9. marta 1921. godine. U Mjesni odbor su izabrani: Bogdan Krstić, Rajko Žemva, Lazar Ridušić, Bogdan Stanišić, Vinka Žižmand, Ivan Unger, Salih Tafro, Đuro Kralj, Stjepa nDušak i Anka Tomel.

⁶⁹⁾ Socijalist, br. 50/1921.

stojanja buržoazije da ukine tekovine koje je proletarijat izvojevao u toku 1919/1920. godine, biće nam još jasnije u kakvim je uslovima trebalo raditi na ponovnom uspostavljanju jedinstva reformističkog radničkog pokreta..

Podudarnost u stavovima u najvažnijim i najaktuelnijim pitanjima međunarodnog i jugoslovenskog radničkog pokreta, ranije tradicionalne veze i saradnja, a naročito konstituisanje centrista u međunarodnim okvirima, ubrzali su rad na okupljanju reformističkog dijela radničkog pokreta u Srbiji i Bosni i Hercegovini.⁷⁰⁾ Slabost srbijanskih i bosansko-hercegovačkih centrista u odnosu na socijaliste iz Hrvatske i Slovenije bila je očigledna. U pogledu organizovanosti i uticaja na sindikalni dio radničkog pokreta centristi iz Srbije i Bosne i Hercegovine nisu se mogli mjeriti u prvoj polovini 1921. godine sa reformističkim strujama u drugim jugoslovenskim zemljama. Bez ikakvih izgleda na stvaranje samostalnih partija bosanskohercegovački i srbijanski centristi su bili prinuđeni na zajednički rad i saradnju. Samo ujedinjeni i organizovani u samostalnu stranku oni su mogli predstavljati ravnopravnog partnera ostalim reformističkim partijama i grupama u Jugoslaviji u radu na stvaranju jedinstvene socijalističke partije reformističkog pravca. Zbog toga je, kako ćemo vidjeti, glavni zadatak socijalističke konferencije u Beogradu bio ujedinjenje srbijanskih i bosanskohercegovačkih centrista u samostalnu partiju. Desetak dana prije održavanja Zemaljske socijalističke konferencije u Beogradu, polovinom marta 1921. godine, objavljeni su njeni najvažniji dokumenti koji su predstavljali programsku platformu za ujedinjenje. Prijedlog rezolucije, Načela i Program Socijalističke radničke partije Jugoslavije, napisao je Živko Topalović, prijedlog rezolucije O taktici socijalističke radničke partije Jugoslavije napisao je Dragiša Lapčević i prijedlog Privremenog statuta Aleksandar Pavlović.⁷¹⁾

Zemaljskoj socijalističkoj konferenciji, koja je održana 27. i 28. marta 1921. godine u Beogradu prisustvovala su 73 delegata — predstavnika centrističkog dijela radničkog pokreta iz Beograda, Sarajeva, Banata, unutrašnjosti Srbije i kao gosti predstavnici slovenačkih socijalista (Rudolf Golouh, Etbin Kristan) i centrista iz Hrvatske i Slavonije (dr Mijo Radošević.⁷²⁾ Izvještaj Akcionih odbora iz Beograda i Sa-

⁷⁰⁾ Vidi opširnije: Ibrahim Karabegović, Saradnja bosanskohercegovačkih i srbijanskih reformista 1919. i 1921. godine. Tokovi revolucije — Zbornik istorijskih radova, VI, Beograd 1971. godine.

⁷¹⁾ Socijalist, br. 47, 48, 49, od 13. 15. i 16. marta 1921.

⁷²⁾ Učesnici — članovi Akcionog odbora iz Beograda: Dragiša Lapčević, dr Živko Topalović, dr Nedeljko Košanin, Blagoje Bračinoc, Vlado Ostojić, dr Dragiša Đurić, Savo Muzikravić, Miloš Timotić, Dušan Pešić, Sofija Levi, Tasa Milojević, Voja Peković, Risantije Jovanović, Petar Nikolić, Milorad Belić, Njegoslav Ilić, Milosav Radovanović, Dimitrije Đorđević, Dušan Stajiljković, Karlo Varga; delegati za Beograd: Rada Ilić, Aleksandar Pavlović, Zdravko Todorović, Aleksa Majdanac, Milan Pešić, Mihailo Nikolić, Milan Dragavić, Toša Živković, Milica Topalović, Vladislav Banković, Svetozar Đorđević, Ilija Zečević, Radoslava Ilić. Radovan Atanasijević, Mirko Stefanović, Tomo Bogdanović, Milutin Cvetković, Milan Martinović, Bora Milojković i Mirko Stojaković; ispred redakcije Socijalista Aleksandar Nikolić (iz Beograda ukupno 41. delegat); Sarajevo: Sreten

rajeva o radu i pripremama oko ujedinjenja socijalista-centrista podnijeli su Tasa Milojević, član Akcionog odbora iz Beograda, i Sreten Jakšić, predsjednik sarajevskog Akcionog odbora⁷³). U njihovim izvještajima ponovljeni su poznati stavovi o uzrocima rascjepa, stanju u međunarodnom i jugoslovenskom radničkom pokretu, o potrebi ujedinjenja i raspoloženju radničke klase u Srbiji i Bosni i Hercegovini za političko organizovanje na platformi Bečke socijalističke konferencije⁷⁴). Rudolf Golouh, predstavnik slovenačkih socijalista, u svojoj diskusiji se ukratko osvrnuo na stanje u radničkom pokretu Slovenije od Vukovarskog kongresa do osnivanja Internacionalne radne zajednice socijalističkih partija. Istakavši potpunu podudarnost stavova slovenačkih socijalista sa centristima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, Rudolf Golouh je izrazio nadu da će se ubrzo i socijalisti iz Slovenije priključiti jedinstvenoj socijalističkoj partiji Jugoslavije. U istom smislu govorio je i predstavnik Socijalističke radničke partije Hrvatske i Slavonije dr Mijo Radošević⁷⁵).

Najvažniji cilj socijalističke konferencije u Beogradu — ujedinjenje socijalista-centrista iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slavonije, samo je djelimično ostvaren. Izgleda da je u prethodnim dogovorima bila postignuta puna saglasnost, što se može zaključiti iz prijedloga Načela i programa Socijalističke radničke partije Jugoslavije, objavljenom u Socijalistu od 13. marta 1921. godine.⁷⁶) U ovom prijedlogu se sasvim određeno kaže da u sastav novoformirane Socijalističke radničke partije Jugoslavije ulazi i Socijalistička radnička partija Hrvatske i Slavonije. Suprotnosti su, međutim, i među socijalistima centrističkog pravca u pojedinim našim pokrajinama bile još dovoljno velike, pa je bilo prerano očekivati ostvarenje potpunog ujedinjenja već na ovoj kon-

Jakšić, Jovo Jakšić, Bogdan Krstić, Mato Starčević, dr Pavle Mitrović, Mirko Obradović i dr Mojsije Zon (7); Niš 7, Skopije 1, Valjevo 3, Kragujevac 2, Negotin 1, Požega 1, Šabac 1, Vršac 3, Žiži (Bonot) 2, Đurđevo (Banat) 2, Pančevo 1, Osijek 1 delegat. Ukupna 73 delegata i 2 gosta. Socijalist, br. 60, 29 marta 1921. Da je Zemaljskoj socijalističkoj konferenciji u Beogradu prisustvovao i Etbin Kristan, može se zaključiti iz diskusije Rudolfa Golubo, Socijalističke Radničke Novine, br. 64, 2. aprila 1921.

⁷³) U Sarajevu je 22. marta 1921. godine u Radničkom domu održana socijalistička konferencija sa sljedećim dnevnim redom: 1) Zemaljska socijalistička konferencija u Beogradu; 2) Izbor delegata za konferenciju. Pozvano je oko 120, a prisustvavalo je 60 članova. Referisao je Sreten Jakšić o predstojećoj Zemaljskoj konferenciji i osvrnuo se na istorijat bosanskohercegovačkog radničkog pokreta. Govorio je i Mirko Obradović. Za delegate su izabrani: Sreten Jakšić, Jovo Jakšić, Ponto Krekić, Mirko Obradović, Franjo Roušer, Bogdan Krstić, i Mato Starčević. ABiH, PU Pov. br. 286/21. — Izvještaj policijske direkcije za BiH o sastanku socijalista.

⁷⁴) Zemaljska socijalistička konferencija. Socijalist, br. 60, 29. marta 1921.; Izvještaj sarajevskog Akcionog odbora. Socijalističke Radničke Novine br. 63, od 1. aprila 1921. godine.

⁷⁵) Socijalist, br. 64, 2. aprila 1921.

⁷⁶) Živko Topalović, Načela i program SRPJ (prilog rezolucije za Zemaljsku konferenciju), Socijalist, br. 47, 13. marta 1921. godine. Prijedlog ove rezolucije počinje ovako: »Srpska socijaldemokratska stranka, Socijaldemokratska stranka, Bosne i Hercegovine i Socijalistička radnička partija Hrvatske i Slavonije ujedinjene u Socijalističku radničku partiju Jugoslavije, postavljaju sebi ova načela i program...«.

ferenciji. Ipak, već u to vrijeme očekivalo se da će u novoosnovanu Socijalističku radničku partiju Jugoslavije ući i centristi iz Hrvatske i Slavonije, koji su djelovali pod nazivom SRP Hrvatske i Slavonije (uporišta: Zagreb, Osijek, Slavonski Brod itd.). Konferencija srbijanskih i bosanskohercegovačkih centrista je, međutim, organizovana i sazvana bez prethodne konsultacije centrista iz Hrvatske zbog čega su ovi tražili njenu odgodu. Kao uslov njihovog pristupanja jedinstvenoj partiji, centristi iz Hrvatske i Slovenije (SDSJ i JSDS), što se jasno vidi iz Zapisnika Glavnog odbora SDSJ sa sjednice od 16. i 17. marta 1921. godine⁷⁷⁾.

Rezultat centrističke konferencije u Beogradu bio je osnivanje nove Socijalističke radničke partije Jugoslavije u čiji sastav su ušle: Srpska socijaldemokratska stranka, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine i Internacionalna socijaldemokratska partija u Vršcu⁷⁸⁾. Na konferenciji je izabrana Glavna partijska uprava Socijalističke radničke partije Jugoslavije i njen Izvršni odbor.⁷⁹⁾

Konferencija je usvojila Načela i program SRPJ, Odluke o taktici, Statut i Odluku o priključenju partije Internacionalnoj zajednici socijalističkih partija u Beču.⁸⁰⁾

⁷⁷⁾ AR Beograd, Zbirka V. Koraća/148 (Zapisnik sjednice Glavnog odbora SDSJ održane u Beogradu 16. i 17. III 1921). O diskusiji Vilima Bukšega na ovoj sjednici zapisničar je napisao ovo:

»Drug Bukšeg pruža poverljivi prikaz razgovora o centrumašima, i moli da se o tome ništa ne iznese na javnost u interesu, da se u buduće mogu imati dobre informacije. Postoji izvjesna zategnutost i nepoverenje između zagrebačkih i beogradskih centrumaša. Konferencija u Beogradu je sazvana bez sporazuma sa Zagrebom i bez prethodne diskusije i sporazuma o predlozima. Usljed toga su zagrebački centrumaši poslali protest i tražili odgodu Konferencije. Ujedno su tražili da se stvori još pre konferencije sporazum s našom i slovenačkom strankom«.

U Povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji Vitimir Korać ističe da ova konferencija nije uspjela i da je dr Mijo Radošević došao na nju da kao »gost« ulazi protest što je ova konferencija bila sazvana po metodu »brodsko-beogradskog kongresa, bez prethodnog sporazuma...« Ova konferencija je pokazala da beogradski i bosanski centrumaši žele da se organizuju u posebnu stranku i protiv lijevih (komunista) i desnih (socijaldemokrata). Zagrebački centrumaši, međutim, težili su integralnom socijalističkom ujedinjenju, kojem su naginjali i zagrebački socijaldemokrati. Naprotiv, ovom ujedinjenju su se protivili i bosanski i većina srbijanskih centrumaša kao i srbijanskih bosanskih i vođađanski socijaldemokrati. Tako je ova konferencija svršila sa stvarnim neuspjehom«. V. Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, Zagreb 1929. str. 283, 284.

⁷⁸⁾ Načela i program SRPJ — Odluke Zemaljske konferencije, Socijalist, br. 94, 11. maja 1921. godine (Socijalističke Radničke novine).

⁷⁹⁾ U glavnu partijsku upravu SRPJ izabrani su: Dragiša Lapčević, Nedeljko Košanin, Živko Topalović, Blagoje Bračinac, Tasa Milojević, Dragiša Đurić, Miloš Timotić, Njegoslav Ilić, Milorad Belić (svi iz Beograda), Dragutin Pejić (Niš), Kosta Stefanović (Skoplje), Sreten Jakšić, Franjo Raušer, Panto Krekić, Ivan Unger, Mirko Obradović i Jovo Jakšić (Sarajevo) i Nikola Lind (Ziči Banat). U izvršni odbor glavne partijske uprave izabrani su: Dragiša Lapčević, Nedeljko Košanin (predsjednici); Živko Topalović i Miloš Timotić (sekretari); Tasa Milojević (blagačnik); Blagoje Bračinac, Dragiša Đurić, Njegoslav Ilić, Milorad Belić i Jovo Jakšić, članovi, Socijalističke radničke novine, br. 51, 30. marta 1921. godine.

⁸⁰⁾ Socijalističke radničke novine, br. 72, 76, 94, i 101 od 1921 god.

Usvojeni programski dokumenti novoosnovane centrističke partije imaju dosta sličnosti sa programima predratnih socijaldemokratskih partija Srbije i Bosne i Hercegovine, a dobrim dijelom i sa programom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Obrazlažući Načela i program Partije, Živko Topalović je, između ostalog, rekao: »Primajući u potpunosti ova načela naša Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije neposredni je nasljednik naših predratnih i posleratnih socijaldemokratskih i socijalističkih partija u Jugoslaviji.«⁸¹⁾

Desetog aprila 1921. godine u Sarajevu je održana skupština Socijalista-centrista, na kojoj je podnesen izvještaj sa Zemaljske konferencije u Beogradu i izabrana oblasna uprava Socijalističke radničke partije Jugoslavije.⁸²⁾ Podnoseći izvještaj o konferenciji u Beogradu, Sreten Jakšić je izjavio: »Smisao je, dakle, našega današnjeg rada u tome što mi nastavljamo naš stari predratni socijalistički rad, što se oslanjamo na odluke kongresa ujedinjenja sa pomenutim korekturama, što stojimo na gladištu deklaracije druga Dragiše Lapčevića i Akcionog programa Živka Topalovića koje su predložene na Vukovarskom kongresu i **zaključci Zemaljske konferencije u Beogradu od 27. i 28. marta nisu ništa drugo nego sinteza ovih naših ranijih gledišta, predloga i odluka.**«⁸³⁾

Ujedinjenje srbijanskih i bosanskohercegovačkih socijalista-centrista bio je samo jedan korak u okupljanju reformista u jedinstvenu partiju. Iako su se u mnogim pitanjima podudarale sa stavovima jugoslovenskih reformista (i desnice i centra), idejne osnove na kojima je osnovana Internacionalna radna zajednica socijalističkih partija, tzv. Druga i po internacionala, nisu odmah poslužile kao platforma za ujedinjenje jugoslovenskog reformističkog radničkog pokreta. Na ovim osnovama se, čak, nisu odmah ujedinile ni one partije i grupe koje su učestvovala na socijalističkoj konferenciji u Beču. U procesu ujedinjavanja reformističkog radničkog pokreta u Jugoslaviji, usvojivši u potpunosti odluke Bečke konferencije, prvi su se, kako smo vidjeli, ujedinili centristi iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Vojvodine. Prvi uvodni dio programskih načela Socijalističke radničke partije Jugoslavije (SRPJ), u kojem su izložene opšte ocjene kapitalizma kao društvenog sistema, u potpunosti se podudara sa programima predratnih socijaldemokratskih partija Srbije i Bosne i Hercegovine, što znači da se ona u tom dijelu zasnivaju na Erfurtskom programu.⁸⁴⁾

U programskim načelima SRPJ politička situacija u Jugoslaviji ocijenjena je kao brzo jačanje kapitalističke privrede, a nacionalnim ujedinjenjem stvoreni su za to važni istorijski preduslovi. Kapitalistička

⁸¹⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 65, 3. aprila 1921. (Načela i program Partije).

⁸²⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 74, 14. aprila 1921. U oblasnu partijsku upravu izabrani su: Savo Kapor, Dragutin Bučar, Dušan Glumac, Ignjat Škoro, Petar Medić, Aćim Vlačo, Stjepan Dušak, a kao članovi glavne partijske uprave Sreten i Jovo Jakšić, Franjo Raušer, Panto Krekić, Ivan Unger i Mirko Obradović. U finansijsku kontrolu: Rudolf Fatner, Hinko Pregernik i Rade Pavlović.

⁸³⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 74, 14. aprila 1921. godine. (Obnavljanje socijalističkog pokreta u Bosni).

⁸⁴⁾ Uporedi uvodne dijelove Erfurtskog programa i programska načela SRPJ.

klasa u težnji da osigura svoju klasnu vladavinu i što prije i potpunije provede koncentraciju kapitala koristi se državom kao svojim klasnim instrumentom. Pri tome, ona upropaštava zaostalu sitnosopstveničku privredu i pojačava eksploataciju radničke klase. Zbog toga i jugoslovenska buržoazija postaje reakcionarna i stvara birokratsko-militarističku upravnu organizaciju. Nasuprot porobljavajućim težnjama kapitalizma, ističe se dalje u programskim načelima, proletarijat mora u okviru svojih klasnih organizacija voditi odlučnu klasnu borbu. »U ovoj situaciji, a polazeći sa napred izloženih osnovnih načela i direktiva za njen krajnji cilj uništenje kapitalizma«, Socijalistička radnička partija je istakla i svoj privremeni akcioni program, koji je dosta sličan akcionom programu Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista).

Akcioni program SRPJ govori o građanskim slobodama i jednakosti građana, zahtijeva republikanski oblik vladavine, **»jednu nacionalnu državu sa najširom samoupravom administrativnih jedinica«**, ukidanje stajaće vojske, podržavanje saobraćaja, rudnika, šuma i čitave privrede koja služi javnim potrebama, zatim ukidanje svih monopola, carina, taksa i svih vrsta posebnih poreza, ukidanje postojećeg sistema i zavođenje novog progresivnog poreza na prihod itd. Najveći dio akcionog programa posvećen je socijalnoj i kulturnoj politici i radničkom zakonodavstvu.⁸⁵⁾

Osim Načela i programa, čiji je autor Živko Tapalović, značajan programski dokument SRPJ su i Odluke o taktici koje je izradio Dragiša Lapčević. U njima se ističe da je SRPJ »klasna partija proleter-ske klase«. Ona je revolucionarna partija, »jer se organizuje u težnji obaranja kapitalizma i zavođenja novoga društvenoga poretka koji se ima zasnovati na principima Socijalizma«. Dalje se ističe da osnovnim principima partije, koji su revolucionarni, odgovara i revolucionarna taktika. Kao revolucionarna SRPJ se bori za zaoštavanje klasne borbe, »odbacuje svaku pomirljivu politiku prema buržoaziji«, »svaku težnju za učešće u vladi u okviru kapitalističkog poretka, kao god i pučizam i dezorganizovane borbe«. SRPJ se, ipak, izjašnjava za učešće u izbornim borbama i u predstavničkim tijelima, ali **»ne u ulozi saradnika buržoaskih partija za izgrađivanje i učvršćivanje buržoaskog poretka, već kao kritičar, koji će na svakom konkretnom slučaju predstavničke djelatnosti raskrivati klasne suprotnosti, zaoštavati klasnu borbu i svekolikim pritiskom akcija masa iznuđivati ustupke koji će proleter-sku klasu uzdizati moralno i materijalno i osposobljavati je da, u zajednici sa internacionalnim revolucionarnim proletarijatom, što brže i što potpunije ispuni svoju istorijsku misiju.«** (I. K.) Za ovakvu svoju politiku partija se **»oslanja na proletarijat a ne na međuklase i deklasirane redove društvene«**.⁸⁶⁾

Uočljivo je da su Odluke o taktici, najvjerovatnije pod uticajem centrista iz Bosne i Hercegovine, zadržale i dalje oštar antiministerijalistički stav. Po našem mišljenju, takav stav je, ipak, više rezultat zaa-

⁸⁵⁾ Načela i program SRPJ, Socijalističke radničke novine br. 94, 11. maja 1921.

⁸⁶⁾ Odluke Zemaljske konferencije o taktici, Socijalističke radničke novine, br. 101, 19. maja 1921

štrenih suprotnosti između centrista i zvanaša u Bosni i Hercegovini, a ne odraz dosljednosti novoosnovane partije. U to ćemo se, uostalom, ubrzo uvjeriti kada budemo razmatrali program jedinstvene partije jugoslovenskih reformista, u kojem ministerijalizam nije ni pomenut.

III — Osnivanje Socijalističke partije Jugoslavije

Osnivanje Socijalističke zajednice Jugoslavije, početkom avgusta 1921. godine, bio je sljedeći korak ka konačnom ujedinjenju jugoslovenskih reformista. Ali, i do ovakvo nepotpunog ujedinjenja reformističkog radničkog pokreta u Jugoslaviji trebalo je prebroditi znatne i raznovrsne prepreke. Osim razlika koje su posljedica specifičnih društveno-ekonomskih i političkih uslova u kojima su se razvijali radnički pokreti u jugoslovenskim zemljama i pokrajinama, postojale su razlike ideološkog i organizacionog karaktera. Dodamo li ovome i suprotnosti koje su proizlazile iz različite internacionalne orijentacije, biće nam jasno koliko je put do ovog ujedinjenja bio težak i komplikovan. Razlike su se ispoljavale ne samo među radničkim pokretima pojedinih jugoslovenskih zemalja nego i u okviru njih samih. To se može vidjeti najbolje na primjeru radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini.

Već od marta 1919. godine, pored Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, koja je imala pretežan uticaj na većinu radništva u Bosni i Hercegovini djeluje i Jugoslovenska socijaldemokratska stranka (Zvono) za BiH. Nasuprot Socijaldemokratskoj stranci, koja je odigrala zapaženu ulogu u ujedinjenju revolucionarnog dijela jugoslovenskog proletarijata, zvanaši su bili najžešći protivnici ovog ujedinjenja i revolucionarnog radničkog pokreta uopšte.⁸⁷⁾ Ista ideološka shvatanja približila su ih desničarima iz Hrvatske i Slavonije, a početkom aprila 1920. godine Jugoslovenska socijaldemokratska stranka (Zvono) za BiH, zajedno sa desnicom iz Vojvodine, Hrvatske i Slavonije, ušla je u novoformiranu Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije (SDSJ), koja je i dalje ostala sljedbenik Druge internacionale.⁸⁸⁾ Postojanje dviju socijalističkih partija u Bosni i Hercegovini uslovilo je i pocijepanost sindikalnog radničkog pokreta. Najveći dio sindikalnog članstva, organizovanog u okviru Glavnog radničkog saveza, nalazio se pod uticajem Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, odnosno Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Na drugoj strani, polusezonsko radništvo šumske industrije u BiH, koje je bilo organizovano u okviru Opšteg

⁸⁷⁾ O ulozi SDS BiH u borbi za ujedinjenje jugoslovenskog proletarijata 1919. god. Vidi opširnije: Ibrahim Karabegović, O radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini od polovine 1917. do formiranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Knjiga VIII—IX, 1968/1969, str 205—233.

⁸⁸⁾ Toma Mišenković, Socijalšovinistička grupacija u Bosni i Hercegovini — zvanaši (1919—1921), Istorija XX vijeka — Zbornik radova VII, Beograd 1965, str. 414; — Na sjednici Glavnog i Oblasnog odbora SDSJ, koja je održano 14. januara 1921. godine, Vitomir Koroč je izjavio da je SDSJ još »faktično član Druge internacionale«. ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/118.

radničkog saveza sa centralom u Zagrebu, nalazilo se pod uticajem Jugoslovenske socijaldemokratske stranke (Zvono) za BiH, odnosno Socijaldemokratske stranke Jugoslavije. Rascjep u Komunističkoj partiji Jugoslavije nije ublažio oštre suprotnosti između zvonaša i socijalista centrističkog pravca u Bosni i Hercegovini. Ove suprotnosti su nastavljene i nakon izlaska Obznane, poprimajući najčešće oblik ličnog obračunavanja.

Slična situacija i podjela u radničkom pokretu bila je i u drugim našim pokrajinama. Pored desničara, organizovanih u okviru Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, u Hrvatskoj je, naročito u Zagrebu, postojala jaka centristička struja koju je predvodio dr Mijo Radošević. Kako smo vidjeli, osjetne razlike u pogledu internacionalne orijentacije postojale su i u samoj Socijaldemokratskoj stranci Jugoslavije. Nasuprot Glavnom odboru Stranke, Oblasni odbor u Zagrebu zalagao se još koncem 1920. i početkom 1921. godine da se Stranka uključi u Drugu i po internacionalu. I u slovenačkom radničkom pokretu postojala je pokrajinska i ideološka pocijepanost. Osim toga, Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije učestvovala je na Bečkoj konferenciji i ne konsultovavši se sa desničarima iz Hrvatske, Slavonije i Srbije, sa kojima je činila zajednički parlamentarni klub.

U ovakvim uslovima Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije je, na osnovu mandata koji je dobila na Bečkoj konferenciji, preuzela inicijativu u iznalaženju mogućnosti za ujedinjenje svih socijalističkih partija Jugoslavije (JSDS, SDSJ, SRPJ).

O mogućnostima ujedinjenja socijalista-desničara i socijalista centrističkog smjera bilo je govora još polovinom januara 1921. godine na nekoliko sjednica Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Jugoslavije.⁸⁹⁾ Oblasni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije u Zagrebu samoinicijativno je pokrenuo akciju za ujedinjenje socijalista svih pravaca u Jugoslaviji, ali je ova akcija naišla na otpor oblasnih odbora u Sarajevu, Beogradu i Novom Sadu. Smatralo se, naime, da je ova akcija preuranjena i da još ne postoje ni minimalni uslovi za takvo ujedinjenje. Imajući u vidu ranije suprotnosti i činjenicu da je prošao tek nepun mjesec dana od isključenja centrista iz redova Komunističke partije Jugoslavije, a i podijeljenost u redovima desničara, za ujedinjenje centrista i desnice tada zaista nisu postojali realni uslovi. Na sjednici Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Jugoslavije od 15. januara 1921. godine rečeno je da »principijelno ne stoji ništa na putu ka ujedinjenju«, ali je, zaključeno da se ujedinjenje od strane Socijaldemokratske stranke Jugoslavije ne forsira, kako se to ne bi shvatilo kao slabost desnice.⁹⁰⁾

Osim sjednice Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Jugoslavije sa predstavnicima Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije, koja je održana 16. januara 1921. godine u Zagrebu, nije do

⁸⁹⁾ ARP, Beograd, Zbirka, V. Korać/118, 119, 120 i 243.

⁹⁰⁾ ARP Beograd, Zbirka V. Korać/119 (Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora SDSJ Sa Oblasnim odborom u Zagrebu održano 15. januara 1921).

ljeta iste godine ništa konkretno preduzeto u vezi sa ujedinjenjem socijalista desne i centrističke orijentacije. Sve se svodilo na privatne razgovore između istaknutih ličnosti postojećih struja.⁹¹⁾ Pored ovih, postojali su i zvanični kontakti i pregovori vođeni na osnovu odobrenja glavnih partijskih uprava. Tako su sa centristima, pred njihovu zemaljsku konferenciju u Beogradu 27. marta 1921. godine, u ime Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije, kontaktirali Etbin Kristan, a u ime Socijaldemokratske stranke Jugoslavije Nedeljko Divac i Vilim Bukšeg. Ovi kontakti su se uglavnom završili dogovorom da se obustave obostrani napadi i vrijeđanja preko štampe i da se pregovori o ujedinjenju vode iskreno i bez »manevrisanja«. Tom prilikom je Nedeljko Košanin⁹²⁾ pozvao socijaliste iz Slovenije i Hrvatske da kao gosti prisustvuju konferenciji centrista u Beogradu 27. marta 1921. godine⁹³⁾.

Uporedo sa pregovorima između desnice i centrista, međusobno su kontaktirali, i prije i poslije održavanja Zemaljske konferencije centrističke struje u Beogradu, i istaknuti predstavnici desnice iz Slovenije, Hrvatske i Srbije. To je i razumljivo ako se uzme u obzir njihova tadašnja povezanost, saradnja i činjenica da je prevazilaženje međusobnih suprotnosti bio jedan od najvažnijih preduslova potpunog ujedinjenja jugoslovenskih socijalista. Prije otklanjanja postojećih suprotnosti između JSDS Slovenije i SDSJ, tada najznačajnijih socijalističkih grupacija u Jugoslaviji, nije se moglo ni zamisliti potpuno socijalističko jedinstvo. Zbog toga se postavlja pitanje: koje su to suprotnosti i u čemu se one sastoje?

Prije odgovora na ovo pitanje potrebno je istaći da su ove dvije stranke još od početka stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, učešćem njihovih poslanika u nekoliko vlada i formiranjem zajedničkog socijalističkog parlamentarnog kluba, tijesno saradivale i po svojoj idejnoj orijentaciji bile veoma bliske. Ozbiljnije nesuglasice između Jugoslovenske Socijaldemokratske stranke Slovenije i Socijaldemokratske stranke Jugoslavije počele su od momenta istupanja Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije iz Druge internacionale i pristupanja Internacionalnoj radnoj zajednici u Beču.⁹⁴⁾

⁹¹⁾ Takvi razgovori su vođeni između zagrebačkih centrista i desnice i između Dragiše Lapčevića, jednog od prvaka srbijanskih centrista, i Nedeljka Divca, prvaka srbijanski desničara, ARP Zbirka V. Korać (148). (Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora SDSJ, održane u Beogradu 16. i 17. marta 1921).

⁹²⁾ Nedeljko Košanin je na Zemaljskoj konferenciji centrista održanoj u Beogradu 27. marta 1921. izabran za jednog od predsjednika Socijalističke radničke partije Jugoslavije.

⁹³⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Koraća (148).

⁹⁴⁾ JSDS Slovenije istupila je iz Druge internacionale koncem 1920. godine na Kongresu u Mariboru, ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/120. ARPJ Beograd, Zbirka V. Korać/182. Pismo Centralnog sekretarijata JSDS Glavnom odboru SDSJ od 16. maja 1921. godine. V. Korać je bio ministar za socijalnu politiku u prvoj vladi Stojana Protića i u prvoj i drugoj vladi Ljube Davidovića.

Vilim Bukšeg je bio ministar za ishranu i obnovu zemlje u prvoj i drugoj vladi Ljube Davidovića.

Anton Kristan je bio ministar šuma i ruda u prvoj i drugoj vladi Ljube Davidovića. — F. Čulinović, Jugoslavija između dva rata II, Zagreb 1961, str. 287—289.

Prvi zvanični kontakt ovih stranaka nakon Obznane bio je sastanak glavnih odbora u Zagrebu 16. januara 1921. godine. Na ovom sastanku se, pored ostalog, raspravljalo o učešću slovenačkih socijalista na predstojećoj internacionalnoj konferenciji u Beču i o prijedlogu da na njoj učestvuje Socijaldemokratska stranka Jugoslavije. Slovenački socijalisti, koji su na ovom sastanku ostali odlučni pri svojoj ranijoj odluci, pokušali su privoljeti vođstvo Socijaldemokratske stranke Jugoslavije da i njeni predstavnici uzmu učešća na Bečkoj konferenciji. Kada se u tome nije uspjelo, donesen je zaključak da se formira komisija od po četiri predstavnika dviju partija, koja je imala zadatak da izvrši sve potrebne pripreme za njihovo konačno ujedinjenje.⁹⁵⁾ Međutim, u vezi sa ovim zaključkom nije ništa učinjeno sve do konca marta 1921. godine, pred ujedinjenje srbijanskih i bosanskohercegovačkih centrista, kada su suprotnosti između slovenačkih socijalista i vođstva Socijaldemokratske stranke Jugoslavije ponovo došle do izražaja. Izgleda da je vođstvo Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije tek koncem marta zvanično upoznalo Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije sa odlukama Bečke konferencije. To se može zaključiti iz pisma kojeg je, u ime Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, uputio Vitomir Korać Izvršnom odboru Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije 6. aprila 1921. godine. Iz Koraćevog odgovora se vidi da je to pismo Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije uputila Socijaldemokratskoj stranci Jugoslavije tek 26. marta, dan uoči centrističke konferencije u Beogradu⁹⁶⁾. Iako nam je sadržaj pisma JSDS nepoznat, očigledno je da su se u njemu nalazili prijedlozi slovenačkih socijalista o ujedinjenju.⁹⁷⁾

Iz prepiske koja je između glavnih odbora i prvaka Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije vođena u toku marta, aprila i maja 1921. godine, može se doći do ovih zaključaka: prvo, za potpuno socijalističko ujedinjenje bilo je neophodno premostiti suprotnosti između dviju stranaka; drugo, te suprotnosti su se sastojale u tome što Socijaldemokratska stranka Jugoslavije nije htjela da prizna nikakve preduslove ujedinjenja, pa time ni zaključke Bečke konferencije da istupi iz Druge internacionale, jer su doneseni bez njenog učešća i, treće, još su postojale veoma izražene suprotnosti između Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i novo-

⁹⁵⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/1920. U komisiju su ispred SDSJ ušli: Vitomir Korać, N. Divac, V. Bukšeg i jedan Bosanac, ispred JSDS E. Kristan, dr M. Korun i R. Golouh, V. Korać/182)

⁹⁶⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/162.

⁹⁷⁾ Iz odgovora V. Koraća vidi se da su: 1) Slovenci na Bečkoj konferenciji preuzeli mandat da rade na ujedinjenju socijalista u Jugoslaviji, i 2) da je kao preduslov za ujedinjenje bilo prihvatanje zaključaka Bečke konferencije i istup iz Druge internacionale (Izvršnom odboru JSDS Slovenije Bgd. 6. aprila 1921). — ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/162.

Iz pisma Centralnog tajništva JSDS za Sloveniju od 16. maja 1921. godine Glavnom odboru SDSJ u Beogradu vidi se da je, pored ostalog, JSDS predlagala »zjedinenje v federativnam smislu. Stranke bodo omejene teritorijalno, bado na svojem teritoriju samostajne v vseh zadevah razen tistih, ki jih bo dogovor rezerviral skupnemu izvršavalnem odboru.« ...ARP. Bgd. Zbirka V. Korać/182.

formirane Socijalističke radničke partije Jugoslavije. Ove suprotnosti su se naročito ispoljavale u borbi za članstvo, organizacije i uticaj u pojedinim pokrajinama.⁹⁸⁾ S druge strane, saradnja između desnice iz Slovenije (JSDS) i centrističke SRPJ, do koje je došlo poslije njihovog zajedničkog učešća na Bečkoj konferenciji, gdje je osnovana tzv. Druga i po internacionala, bio je trn u oku desnici iz Hrvatske i Srbije (SDSJ), koja je pristanak na uslove za ujedinjenje donesene u Beču smatrala kapitulacijom pred centristima.⁹⁹⁾

Odbacivši bilo kakve preduslove za stupanje u pregovore o ujedinjenju, Glavni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije predložio je Jugoslovenskoj socijaldemokratskoj stranci Slovenije svoje uslove za ujedinjenje. Uslovi SDSJ su predviđali prethodnu izradu platforme ujedinjenja, zasnovanu na programima dviju stranaka. U vezi sa pitanjem taktike, platforma bi morala imati tako širok okvir u koji bi se mogli obuhvatiti svi socijalisti. Osim uslova koji pretpostavljaju potpuno ujedinjenje, unifikaciju, Glavni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije predvidio je i mogućnost tzv. kooperativnog načina ujedinjenja, gdje svaka stranka zadržava svoj program i statut, održava svoje posebne kongrese itd. Kooperaciji je bio cilj stvaranje jedinstvenog fronta prema kapitalizmu i građanskim strankama, jedinstveno istupanje u parlamentu i na izborima i dogovaranje pred preduzimanje značajnijih akcija. Ovaj drugi prijedlog bi predstavljao jedno prelazno stanje pred potpuno ujedinjenje. Na kraju je Vitomir Korać u ovom pismu predložio da se sastanu delegati dviju stranaka i naprave jednu platformu ujedinjenja, kojoj ne bi prethodili nikakvi preduslovi za ujedinjenje. Postignuti sporazum o platformi odobrile bi partijske uprave i kongresi i tek onda bi on postao obaveza za obje stranke.¹⁰⁰⁾

Neiskrenost u pregovorima oko ujedinjenja i težnja svake partije da sačuva svoje pozicije i uticaj (teritorija, uticaj u sindikalnom pokretu, finansije itd.) i u ujedinjenoj partiji glavna su karakteristika ovih pregovora. Osim toga, iz postojećih sačuvanih arhivskih dokumenata vidi se da su u ovim pregovorima socijalisti iz Slovenije, putem saradnje s dojučerašnjim ideološkim protivnicima — centristima iz Srbije, pokušavali nametnuti socijalistima-desničarima iz Hrvatske svoje uslove ujedinjenja, onakve kakvi su predviđeni na Bečkoj konferenciji. Računajući na unutrašnje nesuglasice u redovima desnice u Sloveniji i u redovima centrista¹⁰¹⁾, Glavni odbor socijaldemokratske stranke Ju-

⁹⁸⁾ Centristi su nastojali da učvrste svoje pozicije u sindikalnom pokretu preko Save i Dunava u Bačkoj, Banatu i Sremu, ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/162.

⁹⁹⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/192. (Izvršnom odboru JSDS Ljubljana, Beograd 23. maja 1921. godine).

¹⁰⁰⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/192. Izvršnom odboru JSDS Ljubljana, Beograd, 23. maja 1921. godine.

¹⁰¹⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461. Pisma V. Koraća Vilimu Bukšegu od 26. maja 1921. godine (Predviđanja V. Koraća ubrzo su se obistinila. Naime, u Glavnom odboru JSDS za Sloveniju uskoro je došlo do toga da je iz Glavnog odbora izbačen Zvonimir Bernot (u dokumentu se kaže da je Etbin Kristan potpuno dezavuisao Zvonimira Bernota). Z. Bernot je socijalistički prvak iz Maribora. On je sa R. Golouham govorio na mitingu u Mariboru 6. marta 1921. godine o adlukama Bečke konferencije i potrebi ujedinjenja (I. K.).

goslavije na čelu sa Vitomirom Koraćem zauzeo je odlučan i nepomirljiv stav koji je, na koncu, prisilio slovenačke socijaliste na popustljivost i prihvatanje, uglavnom, onakve koncepcije ujedinjenja kakvu je predlagala Socijaldemokratska stranka Jugoslavije. Koncem maja ili početkom juna 1921. godine Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije pristala je na razgovore sa Socijaldemokratskom strankom Jugoslavije, bez obzira na sve ranije nesuglasice¹⁰²). Već 10. juna održan je sastanak predstavnika dviju stranaka kojem su prisustvovali Etbin Kristan, dr Milan Korun, Josip Kopač (JSDS), Nedeljko Divac i Vitomir Korać (SDSJ). Iz zapisnika sa ovog sastanka vidi se da se raspravljalo o platformi ujedinjenja, odnosu prema centristima, politici prema buržoaskim strankama, agrarnoj politici, sindikalnom pokretu i internacionalnoj orijentaciji. Iz zapisnika se, međutim, ne može zaključiti da su već tada doneseni neki čvršći zaključci o ujedinjenju ove dvije stranke, ali je jasno da je pitanje buduće internacionalne orijentacije ostavljeno za predstojeći kongres jedinstvene stranke¹⁰³).

Uporedo s ovim, nastavljeni su i kontakti s centristima, odnosno Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije. Tako su razgovori između Vilima Bukšega i Dragiše Lapčevića, koji su vođeni 16. juna iste godine, završeni sporazumom o izradi platforme za ujedinjenje na osnovama Erfurtskog programa, u kojoj će se naglasiti klasni karakter partije. Zaključeno je da se ne govori o ličnostima i da se sporna pitanja, naročito ministerijalizam, raščiste ili privremeno ostave po strani. U vezi sa pitanjem internacionalne orijentacije postignut je sporazum da o tome donese odluku prvi kongres buduće jedinstvene partije, a da tada da ovo pitanje ne bude prepreka i uslov za ujedinjenje. Na kraju je Vilim Bukšeg prihvatio obavezu da izradi nacrt za sindikalno ujedinjenje (GRS, ORS i Strokovna komisija).¹⁰⁴

Nakon ovakvih kontakata i pregovora, članovi komisije za pregovore o ujedinjenju, koji su zastupali Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije, pod rukovodstvom Vitomira Koraća izradili su prijedlog nacrta za ujedinjenje sa Jugoslovenskom socijaldemokratskom strankom Slovenije, a kasnije i sa Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije.

U osnovici za sporazum konstatuje se »da u pogledu principa između sve tri stranke ne postoji nikakva razlika, jer sve tri stranke imaju iste poglede na društveni poredak«. Cilj socijaldemokratije je »da putem organizovane i prosvjećene borbe u prvom redu najamnog radništva« izmijeni postojeći društveni poredak i da ga zamijeni socijalističkim »u kome će vladati ne samo građanska i politička jednakost,

Socijalist, br. 46, 12. marta 1921. — O postojanju više struje u JSDS Slovenije vidi: Toma Milenkavić, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), Beograd, 1974, str. 38—39.

¹⁰²) ARP, Zbirka V. Korać/461.

¹⁰³) ARP, Zbirka V. Korać/208. (Zapisnik sa sastanka predstavnika SDSJ i JSDS, koji je održan 10. juna 1921. godine).

¹⁰⁴) ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/211. (Zapisnik o razgovoru između Dragiše Lapčevića i Vilima Bukšega, 16. 6. 1921. godine).

već i ekonomska, zasnovana na opštoj obavezi rada i na zajednici sredstava za proizvodnju«. Borba za »popravku materijalnog i moralnog položaja« radničke klase označena je kao bliži cilj socijaldemokratije.¹⁰⁵⁾

Socijaldemokratska stranka Jugoslavije i Jugoslovenska socijaldemokratska stranka Slovenije »smatraju kao polaznu tačku svoje političke borbe najamnu radničku klasu varoši i sela«. Ali, uz naglašavanje klasnog karaktera partije, istovremeno se ukazuje na potrebu oslanjanja i na druge društvene slojeve, »koji iz uverenja ili iz nužde prihvataju osnovne principe socijalizma...« Što se tiče borbenih sredstava i puteva za ostvarenje socijalizma »**Obe stranke smatraju organizovanu i prosvećenu radničku borbu kao glavnu osnovicu**«. (Podvukao I. K.) Pitanje međunarodne orijentacije ostavljeno je otvoreno do prvog zajedničkog kongresa. Osnovica za sporazum sadrži zajedničke obaveze do konačnog ujedinjenja i predviđa formiranje radne zajednice socijalista Jugoslavije, koja je imala zadatak da se brine o zajedničkim istupima u svim manifestacijama. U njenom okviru se obrazuje Odbor ujedinjenja od 12 članova (po četiri iz svake partije) kojemu je povjeren izrada prijedloga programa i statuta buduće partije.¹⁰⁶⁾

Pošto su predloženu Osnovicu za sporazum proučili, delegati Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije Etbin Krstan, dr Milan Korun, Rudolf Golouh i Ivan Tokan dali su 7. jula sljedeću izjavu: prvo, od Socijaldemokratske stranke Jugoslavije predloženi elaborat za ujedinjenje s naznačenim korekturama smatramo za primjernu podlogu za ujedinjenje sa Socijaldemokratskom strankom Jugoslavije i u daljem toku sa Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije, te ga zato prihvaćamo zadržavajući sebi pravo da ga sporazumno s delegatima Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, prilikom pregovaranja sa Socijalističkom radničkom partijom Jugoslavije, promijenimo prema potrebama ujedinjenja.¹⁰⁷⁾ Na taj način je početkom jula 1921. godine ostvaren sporazum između Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije i Socijaldemokratske stranke Jugoslavije (Hrvatska, Slavonija, Vojvodina, Srbija i BiH) i izrađena podloga za ujedinjenje sa centristima.

Na drugoj strani, pristupanjem centrista iz Hrvatske i Slavonije Socijalističkoj radničkoj partiji Jugoslavije, završen je proces okupljanja ove reformističke struje. Pošto je centristička grupa oko zagrebačkog Socijalista upoznala svoje članstvo sa glavnim dokumentima i odlukama (Načela, Taktika, Statut) Zemaljske konferencije u Beogradu od marta 1921, na konferenciji u Zagrebu, maja iste godine, donesen je zaključak da se stara Socijalistička radnička partija Jugoslavije za Hrvatsku i Slavoniju priključi novoj centrali u Beogradu.¹⁰⁸⁾ Tako su se počele ostvarivati pretenzije centrističke Socijalističke radničke partije Jugoslavije, koja se smatrala nasljednikom ranijih Socijaldemokratskih stranaka u Srbiji i Bosni i Hercegovini i nasljednikom Socijalističke radničke

¹⁰⁵⁾ Osnovica za sporazum. ARP, Beograd, Zbirka V. Korać 269.

¹⁰⁶⁾ Isto.

¹⁰⁷⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/213. Izjava o ujedinjenju JSDS i SDSJ.

¹⁰⁸⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 131, 26. 6. 1921; Glas Slobode, br. 9, 7. 7. 1921. godine.

partije Jugoslavije (k), da svoj uticaj proširi na cijeli teritorij Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenca. Za razliku od Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije, koja je bila čisto regionalna partija, slične tendencije pokazivala je i Socijaldemokratska stranka Jugoslavije. To je bio jedan od glavnih razloga što su beogradskim centristima pripisivane diktatorske težnje u radu na ujedinjenju.¹⁰⁹⁾

Pregovore o ujedinjenju prpratila je u štampi živa rasprava između predstavnika desnice i centrista. U polemici sa desničarima iz Hrvatske i Slovenije srbijanski centristi su se, uprkos postojećim razlikama u teoriji i taktici, načelno izjasnili za ujedinjenje, naglasivši da će se postojeće razlike u ujedinjenoj partiji lakše otkloniti. Značajno mjesto u polemici zauzima članak Živka Topalovića objavljen pod naslovom »Dva oportunizma«.¹¹⁰⁾ U njemu je autor polemisao sa najistaknutijim predstavnikom ministerijalizma u jugoslovenskom radničkom pokretu Vitomir Koraćem i njegovim stavovima izloženim u brošuri, koja nosi naslov »Zašto su socijalni demokrati išli u ministre?« Živko Topalović je iz Koraćeve brošure prvo izdvojio dio u kojem autor opravdava saradnju sa onim građanskim strankama koje imaju iste ili slične praktične, političke, socijalno-ekonomske i druge ciljeve kao i socijaldemokrati. U pomenutoj brošuri Vitomir Korać je pokušao da opravda učešće socijaldemokrata u vladi Narodnog vijeća i u prvim vladama Stojana Protića i Ljube Davidovića. Po mišljenju Vitomira Koraća, glavni krivac za prvi rascjep u socijaldemokratskim partijama na teritoriji Austro-Ugarske bilo je vodstvo Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, koje je odbilo svaku saradnju sa buržoazijom i energično se suprostavilo ministerijalističkoj politici.¹¹¹⁾ Oспорivši desnici opravdanost ministerijalističke politike, koja je vodila do napuštanja klasne borbe i razočarenja proletarijata, Živko Topalović je Vitomira Koraća i njegovo učešće u prvoj jugoslovenskoj vladi označio kao glavni uzrok za rascjep do kojeg je došlo u jugoslovenskoj socijaldemokratiji pred Kongres ujedinjenja.¹¹²⁾ Po mišljenju Živka Topalovića, krivac za drugi rascjep, do kojeg je došlo na Vukovarskom kongresu, je »lijevi oportunistički duh i dogmatsko shvatanje socijalizma. Izlaz iz ovog stanja on vidi u povratku **»ka starom učenju da oslobođenje proletarijata može biti isključivo delo proletarijata, koji se trajno organizovano bori protiv buržoazije i koji tu borbu povećava i pooštrava sa postepenim povećanjem svoje klasne snage, a ne vrši skokove niti traži saveze sa tuđim klasama.**¹¹³⁾ Drugi istaknuti predstavnik i teoretičar Socijalističke radničke partije Jugoslavije Zdravko Todorović, u očiglednoj namjeri da što više ublaži dotadašnje oštre suprotnosti između centrista i desnice, došao je do zaključka da se Kongres ujedinjenja »opredelio prema boljševizmu više opozicijom ministerijalizmu nego pazna-

¹⁰⁹⁾ Na putu ka ujedinjenju, Socijalističke Radničke Novine, br. 131, 26. juna 1921.

¹¹⁰⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 134, 135 i 136/1921.

¹¹¹⁾ Isto.

¹¹²⁾ Živko Topalović, Dva oportunizma, Socijalističke Radničke Novine, br. 135, 2. jula 1921. godine.

¹¹³⁾ Isto.

vanjem i analizom odnosa i iskustva proleterskog režima u nerazvijenoj Rusiji.¹¹⁴⁾ Ovaj zaključak je, po našem mišljenju, najbliži istini, ali se on isključivo može odnositi samo na centrističku struju i njen stav u vrijeme pripreme i održavanja Kongresa ujedinjenja. Suprotnosti između centrista i desnice u jugoslovenskom radničkom pokretu koncem 1918. i početkom 1919. godine, posebno izrazit antiministerijalizam vodstva Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, tadašnja revolucionarna situacija u svijetu i u našoj zemlji, najviše su doprinijeli privremenom približavanju centrista komunističkoj struji i njihovom kompromisu na Kongresu ujedinjenja 1919. godine.

U članku »Jedna klasa — jedna partija«, Sava Muzikravić je odbacio mogućnost ujedinjenja sa komunistima.¹¹⁵⁾ Istakavši razlike koje su postojale među socijalistima u raznim našim pokrajinama, on se založio za što skorije ujedinjenje, ali za »ujedinjenje **patrija**, a ne **ličnosti**«. ¹¹⁶⁾ Kao istaknuti teoretičar i član ranijeg Akcionog odbora srbijanskih centrista, Sava Muzikravić je bio vjerovatno upoznat sa tokom pregovora. I sam nezadovoljan, on je sumnju u način na koji su se vodili pregovori o ujedinjenju desnice i centrista zasnivao na činjenici da je, zahvaljujući najviše ličnim kontaktima nekoliko istaknutih autoriteta i jedne i druge strane, početkom avgusta stvorena platforma za osnivanje jedinstvene Socijalističke partije. Vitomir Korać, savremenik i aktivni učesnik u ovim događajima, u svojoj **Povjesti radničkog pokreta** navodi da je »ličnim doticanjem i posredovanjem« Dragiše Lapčevića, Etbina Kristana i Vilima Bukšega došlo do socijalističke konferencije u Beogradu, na kojoj je osnovana Socijalistička zajednica Jugoslavije.¹¹⁷⁾ Na osnovu podataka do kojih smo došli zahvaljujući sačuvanoj zbirci dokumenata Vitomira Koraća, ovo mišljenje se može u potpunosti prihvatiti.

Nepun mjesec dana kasnije, koncem avgusta 1921, objavljen je u Socijalističkim radničkim novinama tekst sporazuma između predstavnika Jugoslavenske socijaldemokratske stranke Slovenije, Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Socijalističke radničke partije Jugoslavije.¹¹⁸⁾ U ovom sporazumu se navodi da su delegati glavnih odbora

¹¹⁴⁾ Zdravko Todorović, Ko je u pravu? Socijalističke radničke novine, br. 160, 2. avgusta 1921. godine

¹¹⁵⁾ Ovo je odgovor D. Lapčeviću, koji je zastupao mišljenje da u ujedinjenu stranku treba okupiti i svu radničku klasu, od najljevižih do najdesnijih. Dr Toma Miljenković, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), ISI, Beograd 1974, str. 49, 70—71.

¹¹⁶⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 163, 5. avgusta 1921. god.

¹¹⁷⁾ Na ovoj konferenciji, koja je održana u stanu narodnog poslanika N. Divca učestvovali su: V. Bukšeg, D. Lapčević, N. Divac, J. Kopač, V. Korać, Ž. Tapalović, B. Bračinac, Z. Bernot, J. Šmitran, F. Kisovar, I. Tokan i R. Golouh, Socijalističke Radničke Novine, br. 181, 27. avgusta 1921. godine; Vitomir Korać: Povjest, knj. I, str. 284.

¹¹⁸⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 181, 27. 8. 1921. godine. (Ka ujedinjenju)

— U toku jula 1921. i u redovima SDSJ vršene su intenzivne pripreme za priustapanje jedinstvenoj socijalističkoj partiji. Vitomiru Koraću je posebno stalo da ne bude u tim pripremama preduhitren. To se može zaključiti iz njegovog cirkularnog pisma članovima Glavnog odbora stranke u kojem, pored ostalog,

ovih partija, na sastancima 1. i 2. avgusta 1921. godine u Beogradu, konstavovali da je neophodno ujedinjenje socijalističkog pokreta u Jugoslaviji. Donesena je odluka da se osnuje Socijalistička zajednica Jugoslavije (u ranijem sporazumu Radna zajednica socijalista Jugoslavije) koja će do konačnog ujedinjenja zajednički zastupati interese jugoslovenskog socijalističkog pokreta u svim važnijim pitanjima političkog i socijalnog života. Dogovoreno je da u parlamentarnom radu poslanici socijalističkih stranaka čine zajednički klub i da u svim pitanjima istupaju kao cjelina. U okviru Socijalističke zajednice Jugoslavije obrazovan je Odbor ujedinjenja od 12 članova, koji je imao zadatak da pripremi zajednički kongres i izradi podloge za program i statut jedinstvene partije. Na konferenciji od 1. i 2. avgusta delegati triju partija sporazumjeli su se da se za program buduće partije uzme maksimalni dio Erfurtskog programa, a minimalni dio, koji sadrži praktične zahtjeve, da se izradi na osnovu dotadašnjih programa sve tri stranke. U odluci o statutu rečeno je da će on »obezbijediti unutrašnju organizaciju ujedinjene partije kao jedne partije za cijelu zemlju, na potpuno demokratskoj osnovi sa proporcionalnim zastupstvom u svima upravnim telima i ustanovama partijskim, sa potpunom slobodom zastupanja gledišta.«¹¹⁹⁾ Na kraju je naglašeno da sve tri stranke polaze od uvjerenja da se do socijalističkog društva može doći »razvićem privrede, koja danas neminovno uzima kapitalistički oblik i klasnom borbom proletarijata«. U pitanju borbenih sredstava i puteva za ostvarenje socijalističkog društva sve tri stranke su bile jednoglasne da je glavno sredstvo »organizovana klasna borba radničkih masa«, ali je istaknuto da će se buduća stranka služiti i ostalim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju, u prvom redu učešćem u predstavničkim tijelima. U pogledu internacionalne orijentacije do narednog osnivačkog kongresa svakoj partiji je ostavljena mogućnost slobodnog odlučivanja.¹²⁰⁾ Sporazum od 2. avgusta 1921. godine odobrila su vodstva zainteresovanih partija u prvoj polovini avgusta iste godine.¹²¹⁾

stoji: »Prema raspoloženju na posljednjoj sjednici G. O. ne sumnjam da će protokol sporazuma biti prihvaćen. Isto tako je nesumnjivo, da će na protokol sporazuma pristati i Slovenska partija. **Prema tome nama ne preostaje drugo, već da ga prihvatimo, da se ne izolujemo** (I. K.) Radi ovih razloga, ja već šaljem uredništvima naših listova protokol sporazuma za objavu«. — ARP — Beograd, Zbirka V. Korać/226.

¹¹⁹⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Koraća/266. (Protokol sporazuma socijalističkih stranaka Jugoslavije); Ka ujedinjenju — Odluka. Socijalističke Radničke Novine, br. 181, 27. avgusta 1921); Zvono, br. 54, 3. septembra 1921. (Platforma ujedinjenja); Rudolf Golouh, Postoletja spominov, Ljubljana, 1966, str. 251—252.

¹²⁰⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/266. — Protokol... Socijalističke radničke novine, br. 181, 27. 8. 1921.

Sporazum su potpisali: Vilim Bukšeg, Vitomir Korać, Nedeljko Divac, Jovo Šmitran (SDSJ), Dragiša Lapčević, Živko Topalović, Blagoje Bračinac (SRPJ), Josip Kopač, Zvonimir Bernot, Ivan Tokan, Rudolf Golouh i Filip Kisovar (JSDS).

¹²¹⁾ Glavna partijska uprava SRPJ odobrila je ovaj sporazum na sjednici od 7. avgusta. O ovoj odluci Živko Topalović je obavijestio Glavnu upravu SDSJ dopisom od 10. avgusta 1921. godine. Istovremeno je on predložio da se sporazum objavi u partijskoj štampi 20. avgusta. Osim toga, Živko Topalović je obavijestio vodstvo SDSJ da su u Odbor ujedinjenja u ime SRPJ delegirani Dragiša Lapčević, Živko Topalović, Mijo Radošević i Blagoje Bračinac. — ARP,

Upoređenjem osnovice za sporazum koju je sastavilo vodstvo SDSJ i usvojenog Protokola sporazuma socijalističkih stranaka Jugoslavije od 2. avgusta 1921. godine može se uočiti velika sličnost ova dva dokumenta, iz čega se može zaključiti da su uglavnom prihvaćeni svi prijedlozi Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Jugoslavije.

Pri izradi sporazuma na osnovu kojeg je stvorena Socijalistička zajednica Jugoslavije nisu učestvovali predstavnici socijalista — centrista iz Bosne i Hercegovine.¹²²⁾ Neki beogradski listovi donijeli su vijest da je na pregovorima za ujedinjenje socijalističkih partija u Jugoslaviji, pored ostalih, učestvovao i Jovo Jakšić iz Sarajeva, ali je ova vijest kao netačna demantovana u sarajevskom Glasu Slobode.¹²³⁾ Na osnovu ovih vijesti iz štampe i činjenice da se Jovo Jakšić baš u to vrijeme nalazio u Beogradu, može se, ipak, zaključiti da je on kao delegat Oblasnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu bio određen da prisustvuje pomenutom sastanku, ali se od ovoga u posljednjem trenutku odustalo zbog prisustva Jove Šmitrana. Nije bez osnove pretpostavka da su organizatori ovog sastanka, imajući u vidu nepremostive suprotnosti između zvanaša i centrista u Bosni i Hercegovini, namjerno izbjegli da pozovu na sastanak predstavnike Oblasnog odbora SRPJ za BiH, stavivši ih tako pred svršen čin. Tako su značajne odluke koje su poslužile kao platforma za potpuno ujedinjenje jugoslovenskih socijalista donesene bez učešća predstavnika centrističke struje iz Bosne i Hercegovine.

Nekoliko dana poslije konferencije predstavnika socijalističkih partija u Beogradu, u sarajevskom Glasu Slobode iznesen je stav Oblasnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije za BiH prema sporazumu o ujedinjenju. U izjavi koju je donio list i koja se može smatrati zvaničnom, ističe se da socijalistički proletarijat Bosne i Hercegovine, koji je »od uvek težio ka punom ujedinjenju proletarijata na Slovenskom Jugu«, pozdravlja ujedinjenje svih socijalističkih partija Jugoslavije. Zatim se objašnjava da ne postoje nikakve teškoće oko ujedinjenja bosanskohercegovačkih socijalista sa socijalistima Slovenije, Hrvatske, Slavonije i Srbije, ali da »ne može biti ni govora o ujedinjavanju sa bosanskim zvanašima«, jer oni »nisu ni socijalistička ni proleterska organizacija«.¹²⁴⁾ To je i bio glavni razlog što su braća Jovo i Sreten Jakšić, na sjednici Glavnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije, koja je održana 7. avgusta 1921. godine, jedini od ukupno 20 članova glasali protiv prihvatanja Protokola sporazuma.¹²⁵⁾

Beograd Zbirka V. Korać/217, 266; Socijalističke Radničke Novine, br. 181, 27. 8. 1921. godine. Zbirka V. Korać/461. (Pismo V. Koraća Jovi Šmitranu od 13. avgusta 1921. godine).

¹²²⁾ U izradi sporazuma od 2. avgusta nisu učestvovali ni socijalisti iz Bonata i Bačke, Toma Milenković, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), Beograd, 1974, str. 47—48.

¹²³⁾ Glas Slobode, br. 14, 11. avgusta 1921. godine — Pitanje ujedinjenja socijalističkih partija.

¹²⁴⁾ Isto.

¹²⁵⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461. — Pismo V. Koraća J. Šmitranu od 13. avgusta 1921. godine.

Iz teksta pomenute izjave vidi se da je socijalistička konferencija u Beogradu organizovana bez konsultovanja sarajevskih centrista i da se za njeno održavanje u Bosni i Hercegovini saznalo iz štampe. Teško bi, inače, učešće u ovim pregovorima vođe bosanskohercegovačkih zvanaša prošlo neopaženo i bez većih nesporazuma, kada se uzmu u obzir velike suprotnosti koje su postojale između zvanaša i socijalista centrističkog pravca. Protiv ovakvog načina rada na ujedinjenju, kako ćemo kasnije videti, Oblasni odbor Socijalističke radničke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu uložio je zvaničan protest Glavnoj partijskoj upravi u Beogradu.

U međuvremenu se u socijalističkoj štampi razvila živa polemika o odnosu Zvanaša i centrista o potrebi ujedinjenja i o metodima koji su pri njegovom ostvarenju primjenjivani. Imajući u vidu ranije odnose sa radničkim pokretom u BiH i autoritet u radničkom pokretu uopšte, Dragiša Lapčević se u ime Glavnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije prihvatio zadatka da lično utiče na izmirenje zvanaša i centrista. Izrazivši zadovoljstvo sa pisanjem Glasa Slobode o spremnosti bosanskohercegovačkih centrista da se ujedine sa socijalistima iz ostalih naših pokrajina, on je u beogradskom Socijalistu apelovao na socijalističke vođe u Bosni i Hercegovini da u opštem interesu za jugoslovenski radnički pokret zaborave greške pojedinaca u prošlosti i što više izglađe dotadane suprotnosti.¹²⁶⁾ Glavni kamen spoticanja između centrista i zvanaša — jaka nacionalna obojenost ovih posljednjih — za Dragišu Lapčevića je normalna pojava u zemlji koja nije »preživjela period intenzivnog nacionalnog osjećanja.«¹²⁷⁾

Na članak Dragiša Lapčevića reagovao je Glas Slobode člankom Nove utopije — nove pogreške od 25. avgusta 1921. godine. Ponovivši raniji stav o nemogućnosti ujedinjenja sa ministerijalistima i zvanašima, list je naročito oštro reagovao na način i metod koji je do tada primjenjivan prilikom pregovora o ujedinjenju.¹²⁸⁾ U istom smislu i tonu Glas Slobode je odgovorio i zagrebačkoj Slobodi.¹²⁹⁾

Članstvo Socijalističke radničke partije Jugoslavije u Bosni i Hercegovini je tek 1. septembra 1921. godine upoznato sa tekstom i odlukama socijalističke konferencije koja je održana početkom avgusta

¹²⁶⁾ Dragiša Lapčević, Ka ujedinjenju radničke klase, Socijalističke Radničke Novine, br. 176, 20. avgusta 1921.

¹²⁷⁾ Isto.

¹²⁸⁾ U članku se pored ostalog, kaže: »Bosanci su naročito protiv načina ujedinjenja, jer to ne znači korak napred ka ujedinjenju... Prvo, metod rada u socijalističkim partijama koji je pri stvaranju ovoga sporazuma primenjen, niko u jednoj radničkoj partiji ne može da razume, niti treba da ga razume. On nije ni proleterski ni demokratski... Drugo, ovako ujedinjenje socijalističkih partija ne znači ni korak ka ujedinjenju radničke klase zbog toga što je ono skroz veštačko, nametnuto odozgo, što ono predstavlja jedon akt mlataranja proletarijata sad tamo sad ovamo, bez ikakvog objašnjenja, zbog čega i kako sve ta — što je sve ukupno u stanju samo da stvori utisak da je po sredi politikanstvo koje sa istinskim ujedinjavanjem pocepane radničke klase nema nikakve veze...; Glas Slobode br. 16, 25. avgusta 1921. (Nave utopije — nove pogreške).

¹²⁹⁾ Glas Slobode, br. 16, 25. avgusta 1921.

iste godine u Beogradu. U tekstu sporazuma, kao jedan od potpisnika, pojavio se i vođa zvanaša Jovo Šmitran. Glas Slobode je i ovom prilikom istakao da je »ovako držanje prema zvanašima zauzela Glavna partijska uprava u Beogradu bez i protiv volje nas bosanskohercegovačkih članova partije i naše Oblasne Uprave«. ¹³⁰⁾ Za onog ko poznaje predratne i poslijeratne odnose između srbijanskih i bosanskohercegovačkih socijalista neshvatljivo je da je Glavna partijska uprava u Beogradu pregovarala sa zvanašima bez konsultovanja članstva i Oblasnog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu. Autoritet Vitomira Koraća i uticaj desnice, koja je bila mnogo značajniji faktor u jedinstvenoj partiji od bosanskohercegovačkih centrista, imali su, ipak, odlučujući uticaj na tok pregovora.

Od svih učesnika u ovoj polemici najbolje je u suštinu odnosa između zvanaša i centrista u Bosni i Hercegovini ušao Dragan Golub, nekadašnji član Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine. Ukazavši na uzroke i sredinu u kojoj je formirana ova radnička grupa, njeno socijalno porijeklo i vrijeme u kojem je ona doživjela punu afirmaciju, Dragan Golub se založio za prevazilaženje postojećih suprotnosti. Pri tome je posebno istakao primjere ranije saradnje zvanaša i Pokrajinskog odbora Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) i činjenicu da su zvanaši u novostvorenoj državi uspjeli oko sebe okupiti priličan broj radništva, predstavljajući na taj način izvjesnu snagu na koju je socijalistički pokret u Jugoslaviji morao računati. ¹³¹⁾

Oblasni odbor Socijalističke radničke partije Jugoslavije za BiH zvanično je reagovao na odluke i način pregovaranja o stvaranju Socijalističke zajednice Jugoslavije tek kada su odluke objavljene u Glasu Slobode 1. septembra 1921. godine. S tim u vezi, 5. septembra je u Sarajevu održana konferencija mjesne organizacije Socijalističke radničke partije Jugoslavije, kojoj je prisustvovalo oko 150 članova. Na ovom sastanku je, u stvari, bilo okupljeno oblasno partijsko i sindikalno vodstvo i cjelokupno članstvo Partije (u to vrijeme je postojala samo u Sarajevu organizacija SRPJ). Na konferenciji je jednoglasno odobren stav Oblasnog odbora sarajevske partijske organizacije i izraženo negodovanje protiv Glavne partijske uprave, koja je vodila pregovore bez ikakvog konsultovanja članstva. Konferencija se izjasnila protiv ujedinjenja »na anarhokomunističkom programu« i na »reformističko-nacionalističko-ministerijalističkoj bazi«. U vezi sa internacionalnom orijentacijom istaknuto je da se jedinstvo ne može ostvariti na bazi Druge, kao što ga nije bilo moguće ostvariti ni na bazi Treće internacionale. Do internacionalnog jedinstva može se doći »samo na onoj bazi na kojoj je proletarijat bio ujedinjen i pre rata«, odnosno onako kako je to započela Internacionalna zajednica socijalističkih partija u Beču. ¹³²⁾

¹³⁰⁾ Ko su »zvanaši« i kakvi su? Glas Slobode, br. 17. 1. septembra 1921. godine.

¹³¹⁾ Socijalističke radničke novine, br. 187, od 3. septembra 1921. godine. (Za ujedinjenje).

¹³²⁾ Glas Slobode br. 18, od 8. septembra 1921. godine (Sarajevski socijalisti i pitanje ujedinjenja).

Na kraju se, ipak, zaključuje da će bosanskohercegovački socijalisti, iako »vještačko« ujedinenje bude ostvareno, »činiti isto što i drugi«, jer bi, u protivnom, morali osnivati posebnu bosansku socijalističku partiju, što se i kao pomisao energično odbacuje.¹³³⁾ Iz pisanja Glasa Slobode i iz zaključaka koji su na pomenutoj konferenciji doneseni vidi se da su, iako teška srca, bosanskohercegovački socijalisti priznali dotadašnji rad Glavne partijske uprave, čime je otklonjena jedna od velikih prepreka na putu ka konačnom ujedinenju jugoslovenskih socijalista.¹³⁴⁾

Uvodnikom pod naslovom Za jedinstvo proletarijata u kojem se, kao neosnovane, odbacuju sve primjedbe bosanskohercegovačkih socijalista na dotadašnji rod na ujedinenju socijalista, beogradske Radničke novine su zaključile ovu polemiku.¹³⁵⁾

Početak oktobra 1921. godine došlo je do ujedinenja Okružne organizacije Jugoslovenske socijaldemokratske stranke u Mariboru i Socijalističke ljevice Štojserske u jednu organizaciju. Kao principijelna osnova za ovo ujedinenje poslužio je program Internacionalne radne zajednice socijalističkih partija.¹³⁶⁾

Naredna konferencija Socijalističke zajednice Jugoslavije održana je u Beogradu 23. oktobra 1921. godine.¹³⁷⁾ Odluke Odbora ujedinenja Socijalističke zajednice Jugoslavije, koje su donesene na toj sjednici, odnosile su se na Ustav, Zakon o zaštiti države i položaj radničke klase. U odlukama je kritikovan Ustav, jer »ne zadovoljava potrebe radničke klase i istinske demokratije« niti omogućuje »pravednije i savremenije ekonomske i političke odnose«. Zbog toga udružene socijalističke partije »smatraju težnju za poboljšanjem Ustava sasma prirodnom i opravdanom«. Nasuprot pokretu jednog dijela jugoslovenske buržoazije za izmjenu Ustava, koji » koči i sprečava prirodnu evoluciju državnog i nacionalnog jedinstva Jugoslovena« i želi »da uvede državno-pravne autonomije za pojedine istorijske pokrajine«, Socijalistička zajednica Jugoslavije »zahtijeva donošenje i izradenje zakona o punoj

¹³³⁾ Isto.

¹³⁴⁾ U jednom od zaključaka te konferencije se kaže: »Ako ujedinenje bude izvedeno da mi ne ostajemo pa strani osim u slučaju da zaključci »kongresa ujedinenja« budu provokacija za socijaliste marksističkog pravca«. Glas Slobode, br. 18/1921.

¹³⁵⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 225, 226, 227 od 19, 20 i 21. oktobra 1921. godine. Po stilu pisanja ovaj opširni članak najvjerojatnije je napisao Živko Topalović.

¹³⁶⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 224, od 18. oktobra 1921. (Mariborski drugovi za jedinstvo — iz Mariborskog Volksstimme) Glas Slobode, br. 23, 13. oktobra 1921. godine

¹³⁷⁾ D. Lapčević je za ovu konferenciju predložio sljedeći dnevni red: 1) Zajednička akcija protiv Zakona o zaštiti države za odbranu radnika od programa i za slobodu zborova i organizacija; 2) Zajednička akcija protiv skupoće; 3) Saopštenje rezolucije Odbora za sindikalno ujedinenje; 4) Pripreme Kongresa ujedinenja; 5) Izrada projekta programa i statuta zajedničke partije i 6) Eventualije. ARP Beograd, Zbirka V. Korać/270, 271; Socijalističke Radničke Novine, br. 233, 234 i 235 od 28, 29, i 30. 10. 1921. (Odluke Odbora ujedinenja Socijalističke zajednice Jugoslavije).

samoupravi naroda, s jednim parlamentom i jednom vladom na čelu države, o slobodi štampe i ostalim pravima građana«.138) Dalje se ističe da će se Socijalistička zajednica Jugoslavije »protiviti svakom separatizmu, regionalizmu i partikularizmu i svakoj sličnoj težnji, koja bi pod vidom državno-pravnih autonomija htela napraviti političke i ekonomske busije feudalnih, klerikalnih, konzervativnih i reakcionarnih elemenata našeg društva«.139) U drugom dijelu ovih odluka, u kojim se govori o unutrašnjoj političkoj i ekonomskoj situaciji, zahtijeva se ukidanje Zakona o zaštiti države i obustavljanje svih izuzetnih mjera protiv radničke klase, traži sloboda njenog organizovanja i poziva se radništvo da se ujedini u svoje političke i sindikalne organizacije.140)

Sve tri socijalističke, odnosno socijaldemokratske stranke bile su posebno zainteresovane za pitanje državnog uređenja. Po mišljenju Rudolfa Golouha, istaknutog slovenačkog socijaliste, jedna od glavnih prepreka na putu ka ujedinjenju socijalista bilo je različito shvatanje unutrašnjeg uređenja države (centralizam, federalizam i samouprava.141) O ovom problemu nije bilo govora u zaključcima konferencije od 2. avgusta 1921. godine. Po svoj prilici, zbog osjetljivosti vlasti, tada je namjerno izbjegnuta diskusija o ovome pitanju. Međutim, u izmijenjenim uslovima, već poslije nepuna tri mjeseca, ovaj problem je stavljen u centar pažnje. O unutrašnjem državnom uređenju, kako smo vidjeli, opširnije se raspravljalo tek na sjednici Socijalističke zajednice Jugoslavije u Beogradu 23. oktobra 1921. godine.142)

Zaključci i odluke Odbora ujedinjenja Socijalističke zajednice Jugoslavije od 23. 10. 1921. predstavljaju reakciju na politička zbivanja u zemlji koja su bila neposredna posljedica donošenja Vidovdanskog ustava. U radu na izradi Vidovdanskog ustava aktivno su učestvovali i socijalisti. U samom Ustavnom odboru Ustavotvorne skupštine kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koji je u vremenu od 1. februara do 27. juna 1921. godine vodio debatu o vladinom Nacrtu ustava, nalazili su se i predstavnici socijalističkog poslaničkog kluba Etbin Kristan i Nedeljko Divac.143) U višemjesečnoj debati socijalistički poslanici su iznijeli niz primjedbi na vladin Nacrt ustava, da bi na kraju glasali protiv.144) Neposredno poslije objave Vidovdanskog ustava, vlada Nikole Pašića

¹³⁸⁾ Odluke Odbora ujedinjenja Socijalističke zajednice Jugoslavije koje su donesene na sjednici održanoj 23. oktobra 1921. godine u Beogradu, Socijalističke Radničke novine, br. 233, 234, 235 od 28, 29 i 30. oktobra 1921. godine; Zvon, br. 61, 5. septembra 1921.

¹³⁹⁾ Socijalističke Radničke Novine br. 233 od 28. 10. 1921. godine.

¹⁴⁰⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 234, 235 od 29. i 30. oktobra 1921. (Odluke...).

¹⁴¹⁾ Rudolf Golouh, Navedeni rad, str. 251.

¹⁴²⁾ Rudolf Golouh u navedenoj knjizi ovaj događaj datira sa 6. novembrom 1921. godine. Očigledno je, međutim, da se radi o istom događaju (upoređenjem rezolucija koja je objavljena u socijalističkoj štampi i Golouhovog teksta), ali je moguće da su oba događaja različito datirana — jedan po starom, a drugi po novom kalendaru.

¹⁴³⁾ Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine kraljevine SHS — Stenografske belješke, knj. I, str. 171 (u ovom Odboru su se nalazila 42 poslanika).

¹⁴⁴⁾ Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine... knj. I, str. 171; Ferda Čulinović, Jugoslavija između dva rata I, Zagreb 1961, str. 351.

preduzela je mjere kojima je bio cilj provođenje centralističke reorganizacije države. Kao protuteža ovakvim nastojanjima, početkom avgusta 1921. godine, formiran je tzv. »Hrvatski blok«, u čiji sastav su ušle Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska zajednica i Hrvatska stranka prava, sa izrazito federalističkim programom.¹⁴⁵⁾ Budući da su stajali na liniji unitarizma, odnosno integralnog jugoslovenstva, za jedinstvo države i protiv separatizma,¹⁴⁶⁾ Socijaldemokrati (socijalisti) su se u navedenim Odlukama odlučno izjasnili protiv zahtjeva za uvođenjem »državnopravne autonomije za pojedine istorijske pokrajine.«¹⁴⁷⁾ Osim toga, reagovanje Socijalističke zajednice Jugoslavije neposredna je posljedica donošenja reakcionarnih zakona — Uredbe o radu i redu i Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, koji su bili direktno upereni protiv radničke klase.¹⁴⁸⁾

U svojim uspomenu Rudolf Golouh ističe da je u tadašnjoj fazi ujedinjenja jugoslovenskih naroda bilo neophodno osuditi separatistička stremljenja, koja su bila u suštini reakcionarna. Po njegovom mišljenju, Socijalistička zajednica Jugoslavije je pravilno osudila ove reakcionarne težnje nekih krugova, ali što se tiče ustavnog uređenja države, ona je ostala na pola puta. Zahtjev za proglašenjem i izvršenjem zakona o punoj narodnoj samoupravi s jednim parlamentom i jednom vladom na čelu države, koji je bio vrlo neodređen i maglovit, trebalo je preciznije razjasniti. Prisutni socijalistički predstavnici na ovoj konferenciji su, međutim, smatrali da je to dovoljno i da je u prvom redu potrebno pokloniti pažnju socijalnim pitanjima i težnjama radnih ljudi.¹⁴⁹⁾

Stav socijalista prema državnom uređenju naišao je na oštru kritiku u zagrebačkom listu Hrvat. U uvodniku pod naslovom Socijalistički centralisti list je podsjetio socijaliste na odluke Balkanske socijalističke konferencije 1909. godine u Ljubljani, ukazao na protivrječnosti centralizma i demokratizma i optužio Vitomira Korača, Vilima Bukšega, Etbina Kristana i Nedeljka Divca da su, stavivši se u službu »beogradskog centralizma«, izdali republikansku i federativnu državnu formu.¹⁵⁰⁾

Druga konferencija Socijalističke zajednice Jugoslavije, koja je održana u Beogradu 23. oktobra 1921. godine, usvojila je i platformu političkog ujedinjenja. Međutim, još prije prelaska na dnevni red, predstavnici Socijaldemokratske stranke Jugoslavije dali su jednu izjavu i

¹⁴⁵⁾ Ferdo Čulinović, isto, str. 373.

¹⁴⁶⁾ Stenografske beleške Narodne skupštine Krajevine SHS, knj. IV Beograd 1922, str. 235 (govor Etbina Kristana na sjednici od 15. jula 1922. godine); F. Čulinović, isto, str. 326; Dr Ivan Ribar, Iz moje političke saradnje (1901—1963), Zagreb 1965, str. 260.

¹⁴⁷⁾ Socijalističke Radničke Novine, br. 233, 28. oktobra 1921. (Odluka odbora ujedinjenja SZJ); Rudolf Golouh, Sjećanja, str. 253.

¹⁴⁸⁾ Istoga dana, tek što je saznala za pokušaj atentata (Sposoja Stejića na regenta Aleksandra) vlada je donijela Uredbu o radu i redu, a Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi donesen je 1. avgusta 1921. godine, ubrzo poslije atentata na ministra Draškovića, F. Čulinović, isto, str. 326.

¹⁴⁹⁾ Rudolf Golouh, Sjećanja, str. 254.

¹⁵⁰⁾ Zvono, Sarajevo, br. 64, 26. 11. 1921.

zahtijevali su da ona uđe u zapisnik konferencije. Radilo se, naime, o odgovoru na članak pod naslovom Za jedinstvo proletarijata u kojem je bosanskohercegovačkim socijalistima (centristima) iznesen zvaničan stav Socijalističke radničke partije Jugoslavije prema ministerijalizmu i internacionalnoj orijentaciji buduće jedinstvene socijalističke partije¹⁵¹). Da bi se izbjegao nespornost, poslanici Socijaldemokratske stranke Jugoslavije su u svojoj izjavi naglasili da je njihova stranka »stajala i da stoji i danas na gladištu, da je **ministerijalizam pitanje taktike**, a ne pitanje principa, pa da je taktika ministerijalizma u saglasnosti sa karakterom i ciljevima socijalističke partije«. Zbog toga oni smatraju da sklopljeni sporazum »ne isključuje iz okvira buduće ujedinjenje partije ni pristase ministerijalističke taktike niti mogućnost da se većina stranke jednog dana prihvati ovog taktičkog stava«. Predstavnici Socijaldemokratske stranke Jugoslavije su u pomenutoj izjavi upozorili i na mogućnost različitog interpretiranja dijela ranije sklopljenog sporazuma (misli se na sporazum od 1. i 2. avgusta 1921. godine I. K.) u kojem se govori o internacionalnoj orijentaciji jedinstvene socijalističke partije. Zato su oni smatrali potrebnim da ponovo iznesu njihov stav i u vezi sa ovim pitanjem, odnosno da naglase da se buduća ujedinjena partija ne može odlučiti samo za Internacionalnu zajednicu socijalističkih partija u Beču već se dopušta mogućnost i »druge internacionalne orijentacije«¹⁵²).

U drugoj polovini novembra 1921. godine održana je sjednica Povremenog veća Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, na kojoj je odobren dotadašnji rad Glavnog odbora Stranke na ujedinjenju socijalističkog pokreta¹⁵³).

Četvrtog decembra 1921. godine u Zagrebu je održana predizborna skupština (pred održavanje gradskih izbora I. K.) na kojoj su govorili Dragiša Lapčević, Vilim Bukšeg i Mijo Radošević. Dragiša Lap-

¹⁵¹) U ovom članku je, pored ostalog, pisalo: »Iz ovoga se vidi da su sporazumom o ujedinjenju utvrđene glavne taktičke linije, ili, ako bosanskim drugovima to ljepše izgleda dat odgovor na to kakvo će gladištu imati ujedinjena socijalistička partija na konkretna politička pitanja. **Te glavne taktičke linije su isključenje »komunizma« i ministerijalizma**, tj. vođenje čiste klasne borbe. Zatim: »Pitanje internacionalne orijentacije je ostavljeno zajedničkom kongresu da ga reši, a nema sumnje da će ga on rešiti u smislu orijentacije ka Bečkoj internacionalnoj zajednici socijalističkih partija. **Takva orijentacija uostalom, izlazi i iz osnovnih programatičnih i taktičkih linija samog sporazuma o ujedinjenju...**«.

Socijalističke Radničke Navine, br. 227, 21. 10. 1921. (Podvučene rečenice su samo u izjavi, a u članku iz R. N. nisu I. K.).

¹⁵²) ARP, Zbirka, V. Korać/274. (Izjava poslanika SDSJ).

¹⁵³) Sjednica Povremenog vijeća SDSJ održana je u Šidu 20. i 21. novembra. Na ovoj sjednici doneseni su sljedeći zaključci: 1) Veće odobrava dosadašnji rad Glavnog odbora na ujedinjenju socijalističkih pokreta u celoj našoj zemlji; 2) Glavni odbor stranke treba da produži započeti rad na ujedinjenju svih socijalističkih radnih grupa u zemlji na osnovama demokratskog socijalizma; 3) da se sa radom na ujedinjenju treba pazuriti, kolika god je moguće više; 4) da sa polja teoretskih i taktičkih sporazuma treba preći što pre i na oblast praktičnog zajedničkog rada, jer će ta najpre dovesti do stvarnog i konačnog ujedinjenja.«

Zvono, br. 66, 10. 12. 1921. godine (Odluke sjednice Povremenog veća u Šidu).

čević se, pored ostalog, osvrnuo na pitanje ujedinjenja socijalističkog pokreta, dok je Mijo Radošević podvrgao oštroj kritici politiku tzv. »Hrvatskog bloka«, a naročito politiku Stjepana Radića. U istom smislu govorio je i Vilim Bukšeg, naglasivši da će se ujedinjenje socijalista uskoro sprovesti.¹⁵⁴⁾ Istoga dana održan je esocijalistički zbor u Novom Sadu na kojem se manifestovalo za jedinstvo radničkog pokreta.¹⁵⁵⁾

Nakon niza pregovora i sporazuma, koji su uglavnom vođeni u najvećoj tajnosti, na konferenciji glavnih odbora JSDS SDSJ i SRPJ, održanoj 18. decembra 1921. godine, stvorena je Socijalistička partija Jugoslavije (SPJ). Najvažnija tri dokumenta koja su usvojena na ovoj konferenciji su Manifest, Odluke ujedinjenja, Program i Statut.¹⁵⁶⁾

Prvi dokumenat predstavlja obrazloženje najvažnijih stavova u Programu, ukazuje na razloge stvaranja SPJ i poziva proletarijat da se ujedini u okviru nove stranke. Kao »pokret širokih radnih masa« socijalisti su, ističe se u Manifestu, spremni na ujedinjenje »sa svima onima koji su se otrесли anarhističkih zabluda o diktaturi manjine i o tome da klasna vladavina buržoazije može biti skrhaná očajnim ispadima i provokacijama neznatnih tajnih udruženja«. Pozdravljajući rusku revoluciju kao najveći istorijski događaj i najveću tekovinu čovječanstva u dvadesetom vijeku, za revolucionarni režim u Rusiji se kaže da on »privremeno nosi formu boljševičke netrpeljivosti, terora, diktature manjine i utopističkih napora da revolucija preskoči preko svojih granica, preko onoga što je istorijski moguće i za što je rusko društvo sazrelo«. Istakavši da je ovaj režim »u punom jeku likvidacije«, u Manifestu se izražava nadu da će se i u Rusiji ostvariti jedinstvo komunista i socijalista revolucionara i da će političko jedinstvo proletarijata i revolucionarnog seljaštva u potpunosti obezbijediti tekovine revolucije. Na kraju se pozdravlja raspad Austro-Ugarske i stvaranje novih nacionalnih država u Evropi i odlučno protestuje protiv imperijalističke politike i odredaba Versajskog ugovora, koje su obezbijedile vladavinu Antante.¹⁵⁷⁾

Program SPJ se sastoji od opšteg i tzv. minimalnog ili akcionog programa. Opšti dio programa, u kojem je data analiza kapitalističkog društvenog sistema, ukazuje na osnovna obilježja kapitalizma kao društva ekonomske i političke nejednakosti, društva nepravde. U programu se ističe da će i kapitalizam, kao i društvena uređenja koja su mu prethodila, biti zamijenjen boljim i savršenijim socijalističkim poretkom, što je »neminovna posljedica samog razvitka kapitalističke proizvodnje i klasne socijalističke borbe proletarijata«. Tako se socijalizam javlja »na izvjesnom stupnju društvenog razvitka kao nužnost«. Borba protiv kapitalističkog poretka, koja poprima sve jači i oštriji karakter, vodi se »sa potpuno određenim bližim i daljim ciljevima«. Bliži cilj radničke klase je »svjesna klasna borba« koja je zadatak da ublažava i spre-

¹⁵⁴⁾ Manifestacija socijalističkog jedinstva, Zvono, br. 66, 10. 12. 1921. godine.

¹⁵⁵⁾ Zvono, br. 67, 17. 12. 1921. godine

¹⁵⁶⁾ Radničke novine, br. 277, 280, 281, 282, 283 i 284 od 20, 23, 24, 25, 27, i 28. decembra 1921. godine.

¹⁵⁷⁾ Manifest i Odluka ujedinjenja, Radničke novine, br. 277, 20. decembra 1921. g.

čava štetne posljedice kapitalističkog načina proizvodnje. Težnja da se kapitalistički način proizvodnje zamijeni socijalističkim označena je kao dalji cilj. Kako su socijalisti očekivali da će do ostvarenja njihovog trajnijeg cilja proći mnogo vremena i da »ostvarenje socijalističkoga društva ne može biti delo jednoga dana niti jednoga čina«, oni su smatrali da još u okvirima kapitalističkog društva mora biti ispunjen »niz objektivnih i subjektivnih uslova«. Prvo, u okviru kapitalističkog društva treba da se još više »usavrše i umnože sva sredstva za proizvodnju i saobraćaj« i da produktivna moć kapitalističkog društva »dostigne što veći stupanj«. Drugo, radnička klasa treba da postane što jači ekonomski i politički činilac. Treće, socijalistička svijest »treba da ovlada što širim slojevima radnoga naroda kako industrijskog i zanatskog tako i seoskog«. Četvrto, »sve vrste umnih i tehničkih radnika moraju biti pridobijene za stvar socijalizma«. Tako će socijalizam postati želja ogromne većine radnoga naroda.¹⁵⁸⁾

Minimalni program SPJ sadrži opšte političke zahtjeve, zahtjeve iz oblasti radničkog osiguranja i zaštite i zahtjeve iz oblasti socijalne i privredne politike. U najvećem njegovom dijelu nalaze se zahtjevi u vezi s pravom glasa, zbora, udruživanja, štampe, vjere, izjednačenja pred zakonom oba pola, odvajanja škole od crkve, zaštite nacionalnih manjina itd. Među ovima je, ipak, najznačajniji onaj zahtjev koji govori o unutrašnjem uređenju države. Socijalisti traže »jedinstvo države sa jednim zakonodavnim tijelom i sa jednom parlamentarnom vladom i republikanski oblik vladavine.« U pogledu administrativnog uređenja oni su zahtijevali da država bude organizovana »na osnovu potpune opštiske, sreske (kotarske) i oblasne (okružne) samouprave.«¹⁵⁹⁾

Statutom SPJ regulisana su pitanja članstva i organizacije partije, rad glavne partijske uprave, oblasnih i mjesnih uprava, funkcionisanja partijskog kongresa, oblasnih skupština, partijske štampe, izvora materijalnih sredstava itd. SPJ je bila centralistički uređena organizacija na čelu sa Glavnim odborom od 15 članova. Po statutu SPJ, a radi lakšeg vršenja administracije, agitacije i sprovođenja kongresnih odluka, obrazuju se oblasne partijske uprave od sedam članova, koje se biraju na oblasnim skupštinama. Statut SPJ određuje da u njena članstvo može stupiti svaki pojedinac koji usvaja program i Statut, koji radi na jačanju Partije, plaća članarinu i nije član neke druge stranke. Statut je omogućavao ulazak u SPJ ne samo radnicima i siromašnim seljacima, nego i svima drugima. Bez dovoljno klasne podloge, partija je tako više ličila na neku vrstu narodne partije, u kojoj je radnička klasa bila najmanje zastupljena.¹⁶⁰⁾

¹⁵⁸⁾ Program SPJ (opšti princip), Radničke novine, br. 280, 23. 12. 1921.

¹⁵⁹⁾ Program SPJ (aktuelni zahtjevi), Radničke novine, br. 281/1921. — Opširnije o Programu i Statutu SPJ, vidi: Dr Toma Milenković, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), Beograd, 1974, str. 74—80.

¹⁶⁰⁾ Statut SPJ, Radničke novine br. 282, 283, 284, od 25, 27 i 28. decembra 1921. godine, Toma Milenković, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), — ograd, 1974, str. 79—80.

Pri stvaranju i usvajanju programa SPJ odlučujući uticaj su imali desničari na čelu sa Vitomirom Koraćem. Uporedimo li program SPJ sa Deklaracijom ujedinjenja SDSJ iz aprila 1920. godine, vidjećemo da je opšti dio programa SPJ, a i mnogi aktuelni zahtjevi, preuzet iz programa SDSJ.¹⁶¹⁾ Desničari su novoformiranoj stranci uspjeli nametnuti i svoje stavove o internacionalnoj orijentaciji, agrarnom pitanju i ministerijalizmu.¹⁶²⁾ Ovo su desničari mogli postići zahvaljujući činjenici što su za sobom imali mnogo više članstva od centrista, deset poslaničkih mandata i što je uglavnom JSDS Slovenije bila nezainteresovana za navedena pitanja. Iako je bilo logično da novoformirana partija pristupi Drugoj i po internacionali, u Manifestu, odnosno Odlukama o ujedinjenju socijalističkih partija Jugoslavije, SPJ se samo izjasnila za politiku internacionalnog jedinstva i obećala da će se zalagati za stvaranje jedinstvene internacionale. U programu SPJ izostavljene su čak i one revolucionarne fraze usvojene na Bečkoj socijalističkoj konferenciji evropskih centrističkih partija. Ministerijalizam nije uopšte pomenut, ali ne zbog toga što je odbačen. Usvojenim stanovištem da je ministerijalizam pitanje taktike partije u datom trenutku nije samo napravljen ustupak desnici.¹⁶³⁾ Mišljenja smo da je napuštanje ranijeg beskompromisnog stava centrista u vezi s pitanjem ministerijalizma rezultat realne procjene novonastalih objektivnih uslova u kojima je parlamentarizam prihvaćen kao jedan od značajnih sredstava borbe radničke klase. Ministerijalizam kao načelno pitanje partijske taktike bio je kamen spoticanja između desnice i centrista samo u doba pred i neposredno nakon stvaranja države SHS, a to se vrijeme, kako nam je poznato, poklapa sa revolucionarnom plimom u Evropi i na Balkanu, kada se na svaku saradnju sa buržoazijom gledalo kao na izdaju klasnih interesa.

¹⁶¹⁾ Smatram da Toma Milenković nije u pravu kada kaže da između programa SPJ i sličnih dokumenata raznih socijalističkih partija poslije rata »nema nikakve stilske ni kompozicijske sličnosti« i da je u njemu sve »novo i originalno«. Toma Milenković, Socijalistička partija Jugoslavije (1921—1929), Beograd, 1974, str. 76.

¹⁶²⁾ U referatu koji je nakon osnivanja SPJ održao socijalistima u Sarajevu Jovo Jakšić je rekao: »Sa osnovicam na kojoj je izvršeno ujedinjenje (deklaracijom ujedinjenja i partijskim programom) mi koji smo pripadali Socijalističkoj Radničkoj Partiji učinili smo drugam gledištu kancesiju uglavnom u dva pitanja: u pitanju sprovođenja agrarne reforme i uopšte u pitanju shvatanja Zakona i tendencija razvitka u poljoprivredi, i u pitanju internacionale — ...«. Ujedinjenje socijalističkih partija, Glas Slobode, br. 34, 29 decembra 1921. godine.

¹⁶³⁾ U Protokolu sporazuma socijalističkih partija Jugoslavije od 1. i 2. avgusta 1921. godine a tome se kaže: U pitanju borbenih sredstava i puteva za ostvarenje socijalističkog društva sve tri stranke smatraju organizovanu klasnu borbu radničkih masa kao glavno sredstvo. Naše stranke će se služiti i ostalim sredstvima, koja njoj stoje u današnjem društvu na raspoloženju i koja su u saglasnosti sa njenim ciljevima i karakterom. Tu dolazi i učešće u predstavničkim telima.«

Bez obzira na kasnije slične dokumente, kojih je bilo neuporedivo manje, analizirani programski dokumenti iz 1920. i 1921. godine sadrže osnovne stavove reformističke struje u jugoslovenskom radničkom pokretu.

Odluke o stvaranju Socijalističke partije Jugoslavije potpisali su u ime bosanskohercegovačkih centrista Jovo i Sreten Jakšić, Ivan Unger, Franjo Raušer i Panto Krekić, a u ime zvanaša Jovo Šmitran, Risto Bogdanović i Đuro Vitković¹⁶⁴). Na posebnoj sjednici, koja je održana 20. decembra izabran je Glavni odbor SPJ u koji su ušli: Dragiša Lapčević, predsjednik, Vitomir Korać, politički sekretar, Mirko Obradović, tehnički sekretar, Blagoje Bračinac, blagajnik, dr Nedeljko Košanin, dr Živko Topalović, Sreten Jakšić, Nedeljko Divac, Vilim Bukšeg, Pavle Tatić, Jovo Šmitran, Etbin Kristan, Rudolf Golouh, Milan Korun, Josip Kopač i Zvonimir Bernot, članovi. Za njihove zamjenike izabrani su: Ivan Tokan, Franc Koren, Simo Kotur, Johan Sajc, Mijo Radošević i Njegoslav Ilić: U finansijsku kontrolu izabrani su: Vojin Brkić, Jevđenije Kiklić i Ivan Mlinar, a za njihove zamjenike Franc Svetek, Kazimir Čaplja i Dimitrije Đorđević.¹⁶⁵)

Tako je, nasuprot zabranjenoj Komunističkoj partiji Jugoslavije, kojoj je onemogućeno svako javno političko djelovanje, ostala kao jedina legalna radnička politička stranka Socijalistička partija Jugoslavije. Okupivši u svom okviru desnicu i centriste, ova reformistička radnička partija djelovala je do zavođenja šestojanuarskog režima 1929. godine, kada je, zajedno sa ostalim građanskim političkim strankama, zabranjena.

Koncem 1921. i početkom 1922. godine sprovedeno je ujedinjenje centrista i zvanaša u Bosni i Hercegovini i konstituisano rukovodstvo Oblasnog odbora Socijalističke partije Jugoslavije. Prvo je, na konferenciji u Sarajevu 27. decembra 1921. godine, Sreten Jakšić upoznao članstvo bivše Socijalističke radničke partije Jugoslavije sa odlukama o ujedinjenju socijalista,¹⁶⁶) a već sljedećeg dana, na zajedničkoj sjednici oblasnih odbora SRPJ i SDSJ, izabran je Oblasni odbor novoformirane partije.¹⁶⁷) Donesena je i odluka o spajanju stranačkih organa Glasa Slobode i Zvona u zajednički organ Socijalističke partije Jugoslavije Glas Slobode.¹⁶⁸) Na skupštini održanoj 11. januara 1922. godine u Sa-

¹⁶⁴) Odluke o ujedinjenju SPJ, Radničke novine br. 277, od 20. decembra 1921. godine. Ove odluke je potpisalo 45 ličnosti, i to: 3 predstavnika JSDS (E. Kristan, J. Kopač, i M. Korun), 13 predstavnika SDSJ i 29 centrista.

¹⁶⁵) Radničke novine, br. 279, 22. decembra 1921. godine.

¹⁶⁶) Ujedinjenje socijalističkih partija, Glas Slobode, br. 34, 29. decembra 1921. god.

¹⁶⁷) U oblasni odbor SPJ za BiH ušli su: Savo Kapor (predsjednik), Risto Bogdanović potpredsjednik), Sreten Jakšić (sekretar i urednik Glasa Slobode), Đuro Vitković (perovoda), Stjepan Dušak (blagajnik), Jovo Jakšić, Milan Živković, Đuro Kralj i Jovo Šmitran, članovi. U finansijsku kontrolu su izabrani: Salih Tafro, Alojz Beranek i Ignjat Škoro, Glas Slobode br.1, 5. januara 1922. god. — Oblasni odbor Partije za BiH.

¹⁶⁸) Proglas članovima SRPJ i SDSJ, pretplatnicima Glasa Slobode i Zvona i ostalim radnicima i radnicama u BiH! Glas Slobode, br. 1, 5. januara 1922. godine.

rajevu, u prisustvu od oko 200 članova izvršeno je ujedinjenje mjesnih organizacija SRPJ i SDSJ (Zvono) i izabrano novo rukovodstvo Mjesne organizacije¹⁶⁹⁾.

Pri pokušaju da se ocijeni značaj stvaranja SPJ potrebno je u prvom redu istaći činjenicu da ovim političkim ujedinjenjem raznih reformističkih socijalističkih grupacija u Jugoslaviji nije ostvareno i ujedinjenje radničke klase, jer je njen najveći dio i dalje ostao izvan novostvarane stranke. Zanimljivo je da je do ujedinjenja desnih socijalista došlo tek nakon tri godine poslije stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a ne, kako se ističe u Radničkim novinama, »odmah po nacionalnom i državnom ujedinjenju.«¹⁷⁰⁾ Neophodni preduslovi za formiranje jedinstvene socijalističke partije stvoreni su, po našem mišljenju, tek nakon zabrane KPJ, koja je u godinama neposredno poslije stvaranja Kraljevstva SHS u odnosu na socijaliste imala daleko veći uticaj na radničku klasu i druge društvene slojeve. U tom pogledu značajan preduslov predstavljao je Vidovdanski ustav, koji je konačno sankcionisao centralističko uređenje države i nacionalni unitarizam. Iako to nisu otvoreno naglašavali, jugoslovenski socijalisti su od prvog dana kraljevstva SHS bili za centralističko državno uređenje i integralno jugoslovenstvo. Kao pristalice centralizma i unitarizma, a naročito zbog njihove izrazite antikomunističke orijentacije, socijalisti su pri konstituisanju naišli na otvorenu podršku vlasti. Nije isključeno da su predstavnici vladajućeg režima svoju podršku socijalistima uslovljavali njihovim prethodnim ujedinjenjem na cijelom jugoslovenskom teritoriju, kako bi oni svojom reformističkom taktikom borbu radničke klase orijentisali na najosnovnije socijalno-ekonomske zahtjeve.

IV — Ujedinjenje sindikalnog pokreta reformističke orijentacije

Na temelju Obznane od 29. decembra 1920. godine zabranjene su sve komunističke partijske i sindikalne organizacije, koje su se nalazile u sastavu Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ). Vlada je, izuzev Općeg radničkog saveza Jugoslavije i Strokovne komisije za Sloveniju, za nekoliko dana suspendovala sve sindikalne organizacije u zemlji, zaplijenila njihove arhive, zapečatila radničke domove i zabranila radničke zborove i skupove. Hapšenja i progoni istaknutih radničkih funkcionera praćena su stalnim pogoršanjem materijalnog položaja radničke klase. U odnosu na raniji period ekonomski položaj radnika se u toku 1921. godine znatno pogoršao. Tako su životne namirnice u periodu od 31. aprila do 31. decembra 1921. godine poskupjele za 50%, a nadnice su u istom periodu povišene za 16%¹⁷¹⁾. Uzevši po pokrajinama, najteži je bio položaj radnika u Bosni i Herce-

¹⁶⁹⁾ U mjesni odbor SPJ izabrani su: Bogdan Krstić (predsjednik), Aćim Vlačo p. (predsjednik), Stjepan Dušak (sekretar), Đarđe Draško, Anka Tamel, Đuro Vitković, Dušan Stanišić, članovi: Milan Šaraba, Josip Vincetić i Đuro Fikais, finansijska kontrola. Glas Slobode, br. 3, 1922. godine.

¹⁷⁰⁾ Radničke novine, br. 278, 21. decembra 1921. (Ujedinjenje).

govini.¹⁷¹⁾ Prema podacima sarajevske inspekcije rada, cijene glavnim životnim namirnicama od Obznane do polovine 1922. godine skočile su za 35%.¹⁷²⁾ Napad buržoazije na ranije izvojevane tekovine radničke klase radnički pokret je dočekaio potpuno nespreman. Otkazivanje tarifnih ugovora, obaranje nadnica, produženje radnog vremena, uvođenje akordnog rada itd., omogućavalo je bezgraničnu eksploataciju radničke klase.

Demoralisano i razočarano, radništvo je u ogromnoj većini napuštalo sindikalne organizacije i na taj način se prepuštalo na milost i nemilost buržoaziji koja je nastojala da se na najbrži način obogati. Partijska pocijepanost imala je kao posljedicu i pocijepanost sindikalnog pokreta. Pored organizacija Općeg radničkog saveza Jugoslavije, koje nisu zabranjene, u Bosni i Hercegovini su polovinom 1921. godine, uporedo sa partijskim organizovanjem, socijalisti-centristi radili i na obnovi sindikalnih organizacija u okviru Glavnog radničkog saveza Jugoslavije. Jedan dio radništva je i dalje ostao pod uticajem Komunističke partije Jugoslavije i on će se kasnije uključiti u organizaciju Nezavisnih sindikata.

Akcija za ponovno otvaranje sindikalnih organizacija počela je već nekoliko dana poslije donošenja Obznane. Prvi korak u tom pravcu učinila je Radnička komora u čijoj su se upravi nalazili predstavnici komunističke i centrističke struje. U prvoj polovini januara 1921. godine Izvršni odbor Radničke komore za Srbiju uputio je vladi predstavku u kojoj se zahtijeva da vlada odmah izda naredenje za otvaranje radničkih sindikalnih organizacija, da se povuče naredba o militarizaciji rudara i željezničara i preduzmu mjere za poboljšanje materijalnog položaja radničke klase.¹⁷³⁾ Ova intervencija nije imala nikakvog uspjeha. Polovinom februara počeli su pregovori između Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije i ministara socijalne politike oko otvaranja sindikata. Ovi pregovori su završeni 21. marta neuspješno, jer su radnički predstavnici odbili neprihvatljive uslove ministra socijalne politike.¹⁷⁴⁾

Uporedo s ovom akcijom, beogradski Socijalist je donosio članke u kojima se nastojalo dokazati da sindikalne organizacije nisu isto što i političke partije, da su to klasne organizacije i da postoji razlika između ranijih (komunističkih) i »slobodnih« sindikalnih organizacija za koje se zalažu centristi. Pod izrazom »slobodnih« sindikata podrazumijevale su se organizacije potpuno nezavisne od uticaja radničkih par-

¹⁷¹⁾ Izveštaj Uprave GRS Jugoslavije o stanju sindikalnog pokreta i položaju radnika u Jugoslaviji za vrijeme od 1921. do 1923. Beograd 1924, str. 19—20.

¹⁷²⁾ Izveštaj Izvršnog odbora Centralnog Međusaveznog sindikalnog odbora za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, Beograd 1923, str. 13.

¹⁷³⁾ Za otvaranje sindikata, Socijalist, br. 6, 14. januara 1921.

¹⁷⁴⁾ Ministar socijalne politike je zahtijevao sljedeće: 1) da sindikati saobraze svoj rad isključivo svojim pravilima; 2) da na zborovima i konferencijama, prisustvuje po jedan policijski izaslanik radi kontrole; 3) da se CRSVJ definitivno zabranjuje i ukida; Izveštaj Izvršnog odbora Centralnog međusaveznog sindikalnog odbora za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, Beograd 1923, str. 30—31.

tija.¹⁷⁵⁾ Socijalisti-centristi su optuživali Komunističku partiju Jugoslavije da nije zainteresovana za popravak materijalnog položaja radničke klase i da je glavni krivac za stanje u sindikalnom pokretu.¹⁷⁶⁾ Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije je bilo podvrgnuto oštroj kritici i optužbama od strane socijalista zbog toga što nije sazvalo plenarnu sjednicu na kojoj bi se zauzelo stanovište prema novoj situaciji u sindikalnom pokretu. Optuživani su komunisti, koji su imali većinu u CRSVJ, da su uzurpirali sve sindikalne forume. Pokrajinsko radničko sindikalno vijeće za Bosnu i Hercegovinu, međutim, ostalo je nakon Vukovarskog kongresa u rukama Socijalista-centrista¹⁷⁷⁾. Opisujući stanje u sindikalnom pokretu poslije izlaska Obznane, sekretar Pokrajinskog radničkog sindikalnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu Franjo Raušer ukazuje na potrebu razlikovanja sindikalnih organizacija koje su pod uticajem komunista i onih koje su proglasile partijsku neutralnost i koje su priključene sindikalnoj internacionali u Amsterdamu.¹⁷⁸⁾ U jednom drugom članku on optužuje komuniste za stanje i pocijepanost u sindikalnom pokretu i pledira za sindikalno jedinstvo na principu partijske neutralnosti i pripadnosti Amsterdamskoj internacionali¹⁷⁹⁾. Ovim i sličnim napisima u Socijalistu i Glasu Slobode bio je cilj da vlastima dokažu kako postoje i sindikalne organizacije koje nisu pod uticajem komunista, odnosno partijski neutralne, pa prema tome ne postoji ni razlog da im se ne dozvoli legalno djelovanje. Po mišljenju socijalista-centrista, jedini put da se to postigne bio je: »Oštro se odvojiti od komunističkih tendencija, ograditi se od veza sa Trećom komunističkom internacionalom u Moskvi, i na bazi predratne orijentacije Sindikalne Internationale u Berlinu (po ratu u Amsterdamu), obnavljati jednu po jednu sindikalnu organizaciju«¹⁸⁰⁾

Nakon petomjesečnih nastojanja, 19. maja 1921. godine, vlada je donijela odluku da se dozvoli obnavljanje sindikata kao ekonomskih organizacija, nezavisnih od političkih partija, o čemu su četiri dana kasnije, 23. maja, obaviješteni i sindikalni funkcioneri.¹⁸¹⁾ Iako je ova odluka predviđjela obnovu sindikata u sklopu CRSVJ, centristi su uz pomoć policijskih vlasti formirali zaseban Glavni radnički savez (GRS), dobivši najveći dio sindikalnih ustanova i sindikalne imovine.¹⁸²⁾ Kako nam je poznato, Stokovna komisija, kao pokrajinska sindikalna centrala za Sloveniju, i Opći radnički savez Jugoslavije u Zagrebu, s obzi-

¹⁷⁵⁾ Prava namera, Socijalist, br. 23. 25 od 13. i 16. februara 1921.

¹⁷⁶⁾ Socijalist, br. 44, 63, 64, 65 od 10. marta i 1, 2, i 3. aprila 1921. (Survavanje sindikalnog pokreta; Grobari sindikalnog pokreta; Otvaranje sindikata, Peticiona akcija).

¹⁷⁷⁾ Socijalističke Radničke novine, br. 65, 3. aprila 1921. (Cepači sindikalnog pokreta).

¹⁷⁸⁾ Za jasnu situaciju i orijentaciju. Glas Slobode, br. 1, 14. maja 1921. godine.

¹⁷⁹⁾ Za nacionalno i internacionalno jedinstvo sindikata, Glas Slobode, br. 2, 13. maja 1921. godine.

¹⁸⁰⁾ Izveštaj Uprave GRSJ..., Beograd 1924, str. 44.

¹⁸¹⁾ Toma Milenković, Socijalistička partija Jugoslovije (1921—1929) — Beograd 1974, str 594—595.

¹⁸²⁾ Toma Milenković, isto, str. 601. T. Milenković, Politički život Jugoslavije 1914—1945. — Zbornik radova, Beograd 1973, str. 354.

rom na to da i ranije nisu bili u sastavu Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije i da su zadržali veze sa sindikalnom internacionalom u Amsterdamu, djelovali su neometano i bez prekida. Tako je na bazi stroge partijske neutralnosti (što je u stvari bio samo izgovor centrista (I. K.) i uslova da se potpuno isključi bilo kakav komunistički uticaj u sindikalnim organizacijama došlo do obnove i konstituisanja Glavnih radničkih saveza za Srbiju i Bosnu i Hercegovinu.¹⁸³) Ubrzo poslije toga iz ranijeg Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije istupili su njegovi članovi — centristi, proglašivši prestanak njegovog djelovanja i objavivši da funkcije CRSVJ prelaze na novoosnovani Glavni radnički savez, koji je pristupio sindikalnoj internacionali u Amsterdamu.¹⁸⁴)

U vezi sa obnovom rada Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu značajna je sindikalna konferencija od 27. maja 1921. godine u Sarajevu, kojoj su prisustvovali predstavnici onih raspuštenih i zabranjenih radničkih sindikalnih organizacija koji su se nalazili pod uticajem socijalista — centrista. U prisustvu od oko 100 delegata raznih strukovnih organizacija na konferenciji se raspravljalo o obnovi sindikata »na političko-neutralnoj osnovi« i o podnošenju novih pravila na odobrenje. Raniji sekretar Pokrajinskog radničkog sindikalnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu, istaknuti predstavnik centrističke struje Franjo Raušer, govoreći o postanku, razvoju i cilju sindikalnog pokreta, naglasio je da sindikati imaju isključivo socijalno-ekonomski karakter i pozvao prisutne »na najodlučniju i najuporniju borbu protiv svakog pokušaja da u sindikate uđu komunisti«.¹⁸⁵)

Pošto je rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova sindikatima ponovo dozvoljeno djelovanje 10. juna 1921. godine¹⁸⁶) sazvana je za 21. juni iste godine u Sarajevu konferencija Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu kojoj je prisustvovalo oko 40 predstavnika strukovnih saveza. Ovoj konferenciji nisu prisustvovali predstavnici Saveza željezničara, tipografa, konobarskih i brijačkih radnika.¹⁸⁷) Raspravljalo se uglavnom o obnavljanju sindikalnih organizacija na novim osnovama i potrebi da se iz sindikalnog pokreta isključi svaki politički i partijski uticaj. Govornici Franjo Raušer, Stjepan Dušak (Panto) Krekić i Jovo Jakšić istupili su protiv komunističkog uticaja u sindikalnim organiza-

¹⁸³) GRS za Srbiju konstituisan je 22. maja 1921. u Beogradu na sastanku sindikalnih predstavnika Saveza monopolaca, Saveza metalaca, Saveza rečnih brodaraca i Saveza željezničara. Socijalist, br. 107, 27. maja 1921. Izvještaj Uprave GRSJ... Beograd 1924, str. 44—45.

¹⁸⁴) Iz CRSVJ istupili su: Franjo Raušer, Vlado Ostojić, Dušan Pešić, Bogdan Krekić, Mirka Obradović, Milorad Belić, M. Ilić i Jova Jakšić, Socijalističke Radničke Novine, br. 107, 27. maja 1921 godine Glas Slobode br. 5. 9. juna 1921.

¹⁸⁵) ABiH ZV br. 5283/21 — Policijska direkcija za BiH, Zemaljskoj vladi u Sarajevu, 28. maja 1921. godine

¹⁸⁶) ABiH PU, br. 9823/21; Socijalističke radničke novine br. 132, od 28. juna 1921; Glas Slobode, br. 7, 23. juna 1921.

¹⁸⁷) ABiH, ZV, br. 6218/21 — Izveštaj policijske direkcije sa konferencije GRS-a za BiH održane 21. juna 1921. u Radničkom domu u Sarajevu.

cijama i komunističke internacionale u Moskvi.¹⁸⁸⁾ Sa ove konferencije upućen je proglas sindikalno organizovanim radnicima Bosne i Hercegovine.¹⁸⁹⁾ U proglasu je, nakon izlaganja kratkog historijata sindikalnog pokreta i uobičajenih optužbi komunista za njegovo cijepanje, objavljeno da su svi oni, koji su radili na cijepanju sindikalnog pokreta i koji su nastojali da se on stavi »u službu jednoj partiji« i odvajanju od »Slobodne Sindikalne Internacionale«, isključeni iz redova Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine. Na kraju se ističe da GRS za BiH produžuje svoje članstvo u Amsterdamskoj sindikalnoj internacionali i da će se zalagati za ujedinjenje sa ostalim sindikalnim organizacijama u Jugoslaviji.¹⁹⁰⁾

Atentati na kralja Aleksandra i Milorada Draškovića u junu i julu 1921. godine poslužili su režimu kao izgovor za nove progone radničke klase, koji su za nekoliko mjeseci onemogućili svaki rad na obnovi sindikalnog pokreta. Tako su prilikom antikomunističkih demonstracija u Sarajevu, koje su održane povodom ubistva Milorada Draškovića, oštećene prostorije Radničkog doma, Dom zatvoren i zapečaćen, a ispred njega postavljena policijska straža. Socijalisti — centristi našli su se ponovo u situaciji da vlastima dokazuju da ih je potrebno razlikovati od komunista, iako su se oni još u proglasu od 21 juna »jasno odredili prema komunističkim elementima«. S tim u vezi predsjednik Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu Rudolf Fatner i sekretar Franjo Raušer uputili su molbu kraljevskom namjesniku za Bosnu i Hercegovinu, 29. jula 1921. godine, da im se predaju prostorije i imovina Radničkog doma. Ovoj molbi je od strane Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu udovoljeno 26. avgusta iste godine.¹⁹¹⁾ Tek poslije uklanjanja ovih smetnji, sindikalni pokret u okviru Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu počeo je da se prikuplja, organizuje i konstituiše u strukovne organizacije.

Ubrzo nakon obnove, Glavni radnički savezi za Srbiju i Bosnu i Hercegovinu otpočeli su akciju na ujedinjenju sindikalnog pokreta u Jugoslaviji. Već 16. juna 1921. godine između predstavnika Socijalističke radničke partije Jugoslavije Dragiše Lapčevića i predstavnika Socijaldemokratske stranke Jugoslavije Vilima Bukšega vođeni su pregovori o mogućnostima i uslovima za političko i sindikalno ujedinjenje. Tada je zaključeno da Vilim Bukšeg izradi jedan nacrt programa o zajedničkoj saradnji Glavnog radničkog saveza, Opšteg radničkog saveza

¹⁸⁸⁾ Isto.

¹⁸⁹⁾ Socijalističke Radničke novine, br. 132, 28. juna 1921; Glas Slobode, br. 7, 23. juna 1921.

¹⁹⁰⁾ Proglas — Sindikalno organizovanim radnicima i radnicama u Bosni i Hercegovini. Glas Slobode, br. 7, 23. juna 1921. Proglas su potpisali: F. Raušer, sekretar i R. Fatner, predsjednik GRS BiH; Veljko Kraguljević i Petar Medić za Savez drvodeljaca; B. Krstić i M. Obradović za Savez novinskih radnika; Mato Starčević, Kovačević i Ivan Unger za Savez krojača; Đuro Močević i Aćim Vlačo za Savez nekvalifikovanih radnika; Ivan Pavlin i Franjo Pakor za Savez građevinskih radnika; Lazar Riđušić i Stjepan Dušak za Savez kožarskih radnika; Ljubo Dragičević i Špiro Rašević za Savez gradskih namještenika i radnika; S. Popović i Ivan Peterlin za Savez Krojača.

¹⁹¹⁾ ABIH, PU, br. 9823/21.

i Strokovne komisije do njihovog konačnog ujedinjenja.¹⁹²⁾ Usvajanjem platforme ujedinjenja socijalističkih partija i grupa, 2. avgusta iste godine, ubrzan je rad na sindikalnom ujedinjenju, a dotadašnji pojedinačni pregovori dobili su zvaničan karakter. U to vrijeme u Jugoslaviji su postojale ove tri sindikalne centrale: Glavni radnički savez (Beograd), koji je okupljao članstvo iz Srbije i Makedonije, Glavni radnički savez Bosne i Hercegovine, Opšti radnički savez (ORS Zagreb), čije su se kompetencije prostirale na teritoriju Hrvatske, Slavonije, Srema, Vojvodine i dijela Bosne i Hercegovine i Strokovna komisija (Ljubljana) za Sloveniju. Pored ovih, djelovale su i komunistički orijentisane sindikalne organizacije, tzv. Nezavisni sindikati, sljedbenici bivšeg Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije.

Najveću prepreku opštem ujedinjenju reformističkog dijela sindikalnog pokreta predstavljale su suprotnosti između GRS-a i ORS-a. Suprotnosti principijelne, taktičke i organizacione prirode još su više pojačane ličnom netrpeljivošću i konkurentskom borbom u pojedinim oblastima oko članstva i sindikalnih organizacija. Izuzevši Jugoslovensku socijaldemokratsku stranku, koja je djelovala na teritoriji Slovenije, interesi Socijalističke radničke partije Jugoslavije i Socijaldemokratske stranke Jugoslavije sukobljavali su se u Srbiji (naročito u Beogradu), Vojvodini i Bosni i Hercegovini. Istina, u socijalističkoj štampi se dosta pisalo o opštim interesima i potrebi ujedinjenja jugoslovenskog socijalističkog pokreta, ali je prilikom pregovaranja svaka partija i grupa u prvom redu polazila od svojih vlastitih, često i skrivenih, ciljeva i interesa. Zbog navedenih razloga, pregovori između Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Socijalističke radničke partije Jugoslavije vođeni su sa dosta nepovjerenja i neiskrenosti. Kao i u vrijeme pregovora između Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije, koji su uvođeni januara 1921. godine u vezi sa predstojećom konferencijom socijalista u Beču, i sada je više inicijative u radu na sindikalnom ujedinjenju pokazao Oblasni odbor Socijaldemokratske stranke Jugoslavije u Zagrebu. Suprotno od zagrebačkog, Oblasni odbor stranke u Beogradu nastojao je da što duže odgodi sporazum o sindikalnom ujedinjenju, kako bi u međuvremenu na račun sindikalnog članstva i organizacija koje su ranije bile pod uticajem komunista što bolje učvrste svoje pozicije u Beogradu, Vojvodini i drugim dijelovima Srbije. Koristeći se suprotnostima između komunista i centrista desničari, na čelu sa Vitomirom Koraćem, Nedeljkom Divcem i Simom Koturom, u prvoj polovini avgusta stupili su u tajne pregovore s nekim sindikalnim komunističkim funkcionerima i organizacijama u Srbiji.¹⁹³⁾ U pismu od 24. avgusta 1921. godine Vitomir Korać obavještava Vilima Bukšega o oštrim sukobima sa centristima u Beogradu i nekim dijelovima Srbije i Vojvodine oko pridobijanja članstva i

¹⁹²⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/211.

¹⁹³⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461. Ovi pregovori su iz razumljivih razloga (da se desničari ne kompromituju) vođeni u strogoj tajnosti, a i informacija koju Korać daje Šmitranu bila je strogo povjerljivog karaktera. (Pismo Vitomira Koraća Jovi Šmitranu od 13. avgusta 1921. godine. U dokumentu se ne navode imena ličnosti i nazivi komunističkih sindikalnih organizacija s kojima se pregovaralo).

stvaranja sindikalnih i političkih organizacija. U istom pismu Vitomir Korać moli Vilima Bukšega, koji je u ime Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Općeg radničkog saveza vodio sa centristima pregovore o sindikalnom ujedinjenju, da s centristima »ne ulazi u nikakve čvrste aranžmane«. Korać, čak, predlaže da se odbije pristanak na sindikalnu konferenciju koja je već bila zakazana za početak septembra 1921. godine ili da se ista odgodi.¹⁹⁴⁾ Izgleda sasvim pouzdano da je u svojim nastojanjima na učvršćenju pozicija među radništvom u Srbiji, posebno Beogradu, i u pomenutim pregovorima s bivšim komunistima vodstvo Socijaldemokratske stranke Jugoslavije radilo u sporazumu s ministrom unutrašnjih poslova Svetozarom Pribičevićem. Po svoj prilici, sličan sporazum o zajedničkoj saradnji, naročito u borbi protiv komunističkog dijela radničkog pokreta, postojao je i između najviših policijskih vlasti i vodstva centrističke Socijalističke radničke partije Jugoslavije.¹⁹⁵⁾

U dogovoru sa predstavnicima ORS-a, Strokovne komisije i GRS-a, (Sarajevo) Glavni radnički savez u Beogradu izradio je Prijedlog pravilnika Centralnog odbora radničkih sindikata Jugoslavije za sindikalnu konferenciju koja je zakazana u Zagrebu za 4. i 5. septembar 1921. godine.¹⁹⁶⁾

U dogovoru sa predstavnicima ORS-a, Strokovne komisije i GRS-a, datak Centralnog odbora radničkog sindikalnog pokreta Jugoslavije (GRS Beograd, GRS Sarajevo, ORS Zagreb, i Strokovna komisija Ljubljana) da izvrši pripreme za ujedinjenje cjelokupnog sindikalnog pokreta na osnovama klasne borbe, na osnovu ujedinjenja sindikalnih saveza i podsaveza po preduzećima sa centralističkim sistemom, na osnovi pripadnosti sindikalnoj internacionali u Amsterdamu i na osnovu partijske nezavisnosti sindikata.¹⁹⁷⁾ I pored svih nastojanja Vitomira Koraća da je odgodi, ranije zakazana sindikalna konferencija održana je 4. i 5.

¹⁹⁴⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461. (Pismo V. Koraća, V. Bukšegu od 24. 8. 1921. godine). U ovom pismu Korać, pored ostalog, kaže: »Njihova taktika (misli se na centriste I. K.) je jasna. Oni idu zatim, da stvore fait accompli, pa da vas (misli se na ORS i V. Bukšega, I. K.) stave u poziciju, da ili pristanete na zaključke konferencije, na kojoj su si unapred osigurali većinu, ili da ORS predstave kao protivnika sindikalnog ujedinjenja. A naročito im je stalo, da Vam zabrte ulazak u Srbiju, za čim su išli i sa stvaranjem političkog jedinstva. Zato im ne treba nasjedati. Sve će se dobro svršiti ako Vi u Zagrebu ne budete slabi i opet pokleknete. Zato odbijte svaki sporazum prije nego što se stvar politički pročisti«.

¹⁹⁵⁾ ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461. (Pismo Vilimu Bukšegu od 26. 8. 1921). U ovom pismu Vitomir Korać uvjerava Vilima Bukšega da ne smije biti popustljiv prema centristima. »Ja nisam protiv sporazuma, ali to je stvar danas teška, jer smo pohvatili konce centrumaša s policijom«... Korać dalje nastavlja »Ja ne vjerujem da je Pribičević obećao savez s centrumašima. Pribičević još nije stvar riješio. Ja sam i juče i danas kod njega intervenisao. Stvar će ovih dana biti prelamljena. No da je i to slučaj, pa to samo znači pakopavanje centrumaša. Mi onda svejedno idemo s asnivanjem podružnice ORS-a ovdje i kupimo socijaliste oko sebe...«.

¹⁹⁶⁾ Socijalističke Radničke Navine, Bograd, br. 177, 28. avgusta 1921. godine; Glas Slobade, br. 16, 25. avgusta 1921; Vitomir Korać, Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. I, Zagreb 1929, str. 285, 286. ũ

¹⁹⁷⁾ Pravilnik Centralnog odbora radničkih sindikata u Jugoslaviji, Glas Slobade, br. 16, 25. avgusta 1921. godine.

septembra 1921. godine u Zagrebu.¹⁹⁸⁾ Konferenciji su prisustvovali predstavnici GRS-a Beograd, Sarajevo, ORS-a Zagreb, Strokovne komisije — Ljubljana, Saveza privatnih namještenika Jugoslavije, Saveza grafičkih radnika Jugoslavije i Saveza jugoslovenskih pomoraca.¹⁹⁹⁾ Zbog već navedenih suprotnosti, naročito između centrističkog Glavnog radničkog saveza i desničarskog Opšteg radničkog saveza, na ovoj sindikalnoj konferenciji nije moglo doći do ujedinjenja. Pored principijelnih neslaganja (prvo sindikalno, pa onda partijsko ujedinjenje i obratan put) i razloga organizacionog karaktera, na sindikalnoj konferenciji u Zagrebu ispoljile su se prave namjere i jednih i drugih, da se nametne onakvo ujedinjenje kakvo je najbolje odgovaralo jednoj struji, ili da se ono što duže odgodi, a to vrijeme iskoristi za pridobijanje što većeg broja članstva i organizacija u svoje redove.²⁰⁰⁾

Predloženoj rezoluciji Luke Pavićevića o sindikalnom ujedinjenju najodlučnije su se suprotstavili predstavnici ORS-a,²⁰¹⁾ posebno predstavnici Oblasnog odbora ORS-a iz Beograda. Delegati su odbili rezoluciju Luke Pavićevića, a usvojili prijedlog rezolucije Vilima Bukšega.²⁰²⁾ Konferencija se izjasnila za sindikalno ujedinjenje na temelju »pune nezavisnosti sindikata od vlasti svih pa i radničkih političkih partija« i pripadnosti sindikalnoj internacionali u Amsterdamu. Za pripremu ujedinjenja formirana je komisija sastavljena od po tri predstavnika pri-

¹⁹⁸⁾ U pismu Vilimu Bukšegu od 26. avgusta 1921. Vitimir Korać, između ostalog, kaže: »Ja mislim, da Ti živiš u opasnoj iluziji, da se može postići jedinstvo sindikata pre jedinstvene Partije. Ta bi iluzija zasad mogla biti kobna po čitav radnički pokret, jer bi u ovom momentu haos povećalo. Prvo ujedinite duhove (partije) tad samo po sebi dolazi jedinstvo akcije (sindikati). Obratni postupak danas znači htjeti sina prije oca. Tu ne vrijedi njemačka šablona već stvarno stanje stvari kod nas...«. »Što s etičke konferencije (od 4. 9. 1921. I. K.), ja sam Ti već pisao. Stvar je fatalna, da smo pred tu stvar postavljeni tako iznenada. Ja neznam da li je taj fait accompli (svršen čin I. K.) stvoren s Tvojom privolom, ali on je u svakom slučaju veoma koban. Ja se bojim što će reći oni iz Bosne i Vojvodine, da su na jedanput u ovoj situaciji, da ni pozvani nisu. Zato bi trebalo da ih Ti odmah pozoveš i na svoju ruku, a ne da tražiš dozvolu tek ad Beograda«. ARP, Zbirka V. Korać/461.

¹⁹⁹⁾ Odluke opšte jugoslovenske sindikalne konferencije u Zagrebu. Socijalističke Radničke Navine, br. 192, 9. septembra 1921; V. Korać, Navedeno djelo, knj. I, Zagreb 1929, str. 286. Na sindikalnoj konferenciji u Zagrebu bili su prisutni: Luka Pavićević, Blagoje Bročinac, Bogdan Krekić (GRS Beograd); Franjo Raušer i Jovo Jakšić (GRS Sarajevo); Vilim Bukšeg, Vilim Haramina, Franjo Krsnik i Simo Kotur (ORS Zagreb); Špiro Gajšina i Risto Bogdanović (ORS Sarajevo); Ivan Tokon, Franc Svetek i Jože Berdais (Stokovna komisija — Ljubljana); Vladimir Pfajfer, Marijan Knivald i Stjepan Renecković (Savez privatnih namještenika Jugoslavije); Milan Sibinkić i Jovan Pavlović (Savez grafičkih radnika Jugoslavije); i Glavni Abogu (Savez jugoslovenskih pomoraca).

²⁰⁰⁾ ARP, Beograd, Zagreb V. Korać/221 — Zapisnik Zemaljske sindikalne konferencije u Zagrebu od 4. 5. septembra 1921.

²⁰¹⁾ Isto.

²⁰²⁾ Isto.

sutnih sindikalnih organizacija. Zadatak ove komisije bio je da pripremi kongres sindikalnog ujedinjenja, koji će odlučiti o formi ujedinjenja i glavnim zadacima sindikalnog pokreta.²⁰³⁾

Sa odlukama i rezultatima konferencije ipak je bila najzadovoljnija desnica, odnosno oblasni odbor ORS-a iz Beograda. To se jasno može uočiti iz pisma Vitomira Koraća Jovi Šmitranu, u kojem ga obavještava o rezultatima te konferencije. Po mišljenju Vitomira Koraća, »sve se dobro svršilo«, a rezolucije koje su donesene u Zagrebu »ne mogu smetati daljem radu«. Korać savjetuje Jovu Šmitrana da ne zaoštrava odnose sa centristima u Bosni i Hercegovini i da naprotiv, treba, »ovu nejasnu situaciju po mogućnosti odugovlačiti, jer ona nama dobro dolazi.«²⁰⁴⁾

Mjesec dana kasnije, 5. i 6. oktobra iste godine, u Beogradu je održana prva sjednica ove komisije. Na njoj se raspravljalo o smetnjama za brže sprovođenje sindikalnog ujedinjenja, o socijalnom zakonodavstvu, posebno o pitanju radničkog osiguranja koje se nalazilo na rješavanju u Zakonodavnom odboru Narodne skupštine, i o potrebi priznanja prava na štrajk koji je na osnovu Zakona o zaštiti države zabranjen.²⁰⁵⁾ U odlukama sa sastanka komisije konstatuje se da je postojanje i tendencija da se i dalje zadrže dva tipa sindikalnih organizacija (GRS i ORS) glavna prepreka »stvaranja modernih sindikalnih organizacija centralističkog sistema po preduzećima i profesijama«. Komisija je apelovala na sva pokrajinska sindikalna rukovodstva da na zborovima i skupštinama popularišu sindikalno ujedinjenje i ujedno pozvala partijska vodstva da ubrzaju rad na stvaranju jedinstvene socijalističke partije, jer je to bio jedan od glavnih uslova i sindikalnog ujedinjenja. Na kraju je izabran Sekretarijat komisije za sindikalno ujedinjenje sa sjedištem u Zagrebu.²⁰⁶⁾

²⁰³⁾ Odluko opšte sindikalne konferencije u Zagrebu, Socijalističke Radničke Novine, br. 192, 9. septembra 1921; V. Korać, navedeno djelo, str. 286.

²⁰⁴⁾ U istom pismu se dalje kaže: Ta situacija nam omogućava da se razvijemo i oporavimo, dok su centrumaši slabi i dok se njihove šanse ne poboljšaju. »Vi tamo ne treba (misli se na zvanaše u BiH) da trpite udarac od njihove strane, već treba da im pošteno odgovorite. Kad taga treba lično udariti protiv braće Jakšića, koji su glavni krivci kod svega taga. Tu se ne da drugo ništa učiniti. Uostalom i mi ovdje (misli se na Beograd i Srbiju I. K.) očekujemo sukab s centrumašima. Oni nikaka ne mogu do se pomire s time, da veliki broj ljudi hoće da se priključi namo. I mi očekujemo, da se nas oni uskoro napasti. A onda mi odmah ovdje pokrećemo list, pa čema im odgovoriti...« ARP, Beograd, Zbirka V. Korać/461.

(Pisma V. Koraća J. Šmitranu ad 14. septembra 1921).

²⁰⁵⁾ Na putu ujedinjenja (sjednica Komisije za pripremu sindikalnog ujedinjenja) Socijalističke Radničke Novine br. 216, 8. oktobra 1921.

²⁰⁶⁾ Odluka sa sjednice za pripremu sindikalnog ujedinjenja, održane u Beogradu 5. i 6. oktobra 1921. ARP Zbirka V. Korać/222; Na putu ujedinjenja, Radničke novine br. 216, 8. oktobra 1921.

U sekretarijat komisije izabrani su: Vili mBukšeg, Ivan Tokan i Bogdon Krekić. Za sekretara komisije izabran je Vilim Bukšeg, Glas Slabode, br. 24, 20. oktobra 1921. godine.

Polovinom decembra 1921. godine komisija za sindikalno ujedinjenje sazvala je za 7. i 8. januar 1922. godine u Beogradu Zemaljsku sindikalnu konferenciju i objavila Prijedlog rezolucije i Privremeni pravilnik Glavnog radničkog saveza Jugoslavije.²⁰⁷⁾

Sedmog i osmog januara 1922. godine u Beogradu je, u prisustvu 65 delegata,²⁰⁸⁾ održana Zemaljska sindikalna konferencija na kojoj je osnovan Glavni radnički savez Jugoslavije kao centralni organ onih sindikalnih organizacija koje su pripadale sindikalnoj internacionali u Amsterdamu.²⁰⁹⁾ Tada su se ujedinili Glavni radnički savez Beograd, Glavni radnički savez Sarajevo, Opšti radnički savez Zagreb i Stokovna komisija — Ljubljana. Osim toga, u novoosnovani GRS Jugoslavije ušli su još neki centralizovani i podvojeni profesionalni sindikalni savezi.²¹⁰⁾ U upravu GRS-a izabrano je 15 članova.²¹¹⁾

Do sindikalnog ujedinjenja, kako smo vidjeli, došlo je uporedo sa ujedinjenjem socijalističkih partija i grupa u jedinstvenu Socijalističku partiju Jugoslavije. Ipak, i pored formiranja Oblasnog odbora Socijalističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, u koji su ušli centristi i desničari, ujedinjenje sindikalnog dijela radničkog pokreta Jugoslavije u okviru GRS Jugoslavije nije donijelo gotovo nikakve promjene u tadašnje odnose pojedinih pokrajinskih sindikalnih organizacija i saveza. Tako su i na teritoriji Bosne i Hercegovine organizacije Glavnog radničkog saveza i Opšteg radničkog saveza i dalje djelovale uglavnom samostalno.

²⁰⁷⁾ Oglas za saziv Zemaljske sindikalne konferencije u Beogradu 7. i 8. januara 1922. sa dnevnim naredom konferencije, Radničke novine, Beograd, br. 274. 16. decembra 1921; Glas Slobode, br. 34, 29. decembra 1921. godine; Prijedlog rezolucije i Privremeni pravilnik GRS Radničke novine, br. 275, 17. decembra 1921.

²⁰⁸⁾ U članku pod naslovom: Radnici su progovorili, kaže se da je sind. konferenciji prisustvovalo 65 delegata koji su zastupali 51.635 članova. Podaci su očito preuveličani, naročito o broju članstva. Radničke novine, br. 4, 13. 1. 1922.

²⁰⁹⁾ Referat o sind. ujedinjenju održao je Vilim Bukšeg. U Referatu je izložen kratak istorijat razvitka sind. pokreta, značaj sind. ujedinjenja, odnos prema crvenoj sind. internacionali, uzroci neslaganja itd. Zapisnik rada Zemaljske sindikalne konferencije od 7. i 8. januara 1922. Radničke novine, br. 7. 24. 1. 1922.

²¹⁰⁾ Glas Slobode, br. 2 i 3/1922. (Sindikalno ujedinjenje, Rezolucija); Radničke novine, br.3, 11. januara 1922. Rezolucija. U upravu GRS Jugoslavije izabrani su: Luka Pavičević, Milutin Cvetković, R. Janačković, L. Jovanović, Despot Đukanović, Dušan Stojiljković, Sima Kotur (Srbija); Vilim Bukšeg i Bogdan Krekić. (Hrvatska); Franjo Raušer i Risto Bogdanović (BiH); Josip Kopač i Franc Svetek (Slovenija); Stanislav Ulher i Matko Petner (Vojvodina). Za predsjednika je izabran Vilim Bukšeg a za sekretara Luka Pavičević. Radničke novine br. 7, 24. 1. 1922. (Zapisnik sa Zemaljske konferencije.)

²¹¹⁾ Radničke novine, br. 23/1922.

The Constituting of Reformist Working class Movement in Yugoslavia at the End of 1921. and the Beginning of 1922.

by Mr Ibrahim Karabegović

Under the influence of the International Working-class movement the process of differentiation in the Yugoslav Working-class movement led to the formation of revolutionary and reformist stream. Beside the right, which did not take part at the Union Congress, after the Vukovar Congress in 1920 centrist stream appeared. It had its strongest support in Serbia and Bosnia and Herzegovina. Together with the Riot of the Slovenian working-class movement, the centrist stream of Yugoslavia took part at the Foundation Conference of the International Working Community of Socialist parties. It was the so called Second and a Half International which took place in Vienna from 22 to 27 February 1921. So, in the Yugoslav movement in 1921 beside the followers of the Second (the Right of Croatia, Slavonia, Vojvodina, Bosnia and Herzegovina) and the Third International another stream existed which followed centrist orientation.

In the process of constituting of the reformist stream in Yugoslavia centrists from Serbia, Bosnia and Vojvodina united at the end March 1921. They formed Socialist Working-class Party of Yugoslavia. As there existed certain differences in their programme orientation, negotiations between the right and the centrist stream about the uniting of the parties began. The negotiations among the leaders of the streams lasted till the end of 1921. The greatest obstacles in the negotiations were the contrast between the centrists of Bosnia and Herzegovina and the centrist stream and the right of Croatia and Slavonia led by Vitomir Korać. The contrasts were best shown in the relations between the centrist stream and the so called bell people in Bosnia and Herzegovina Working-class Movement. The union process of the International Reformist Working-class Movement, and especially the Vidovdan constitution, which sanctioned the centralists arrangement and national unitarism, influenced the increase of the process of constituting of the Yugoslav Reformist Working-class Movement. After a series of negotiations, contacts and agreements, which were mainly secretly led, at the conference of the main committees of the Yugoslav Social Democratic Party in Slovenia, Social Democratic Party of Yugoslavia, and Socialist Working-class Party of Yugoslavia, which took place on December 18th 1921, Socialist Party of Yugoslavia was founded. It was the political representative of the Reformist Working-class Movement till 1929. Soon after the forming of the party Reformist Syndical Movement united within the Main Working-class association of Yugoslavia.